

UCHODŹCA, CZYLI KTO? WIZERUNEK UCHODŹCÓW NA GRANICY POLSKO- -BIAŁORUSKIEJ W INTERNETOWYCH PORTALACH INFORMACYJNYCH – ASPEKTY PRAWNE I KRYMINOLOGICZNE

Karolina Bloch
Magdalena Cembala
Agata Jankowska
Daniela Jaz
Łukasz Kuliński
Nel Makowska
Natalia Oldak
Agnieszka Porębska
Anna Rutka
Adrianna Trusińska
Nicole Wieczorek¹

Centrum Analiz Kryminologicznych
Uniwersytetu Warszawskiego

Streszczenie:

Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o prawne oraz kryminologiczne konsekwencje sposobu prezentowania uchodźców na granicy polsko-białoruskiej w internetowych portalach informacyjnych w związku z kryzysem, który miał miejsce w 2021 r. W tym celu dokonano analizy pól semantycznych hasła „uchodźca”, korzystając z teorii pól semantycznych. Wyniki badania pozwoliły na wskazanie wybranych konsekwencji budowania przez portale informacyjne określonego wizerunku uchodźców. W analizie zwrócono uwagę na problem posługiwania się przez media pojęciem „uchodźca” niezależnie od prawnej definicji tego pojęcia oraz traktowanie takich pojęć jak „uchodźca”, „imigrant”, „cudzoziemiec” jako synonimów. Autorzy przeanalizowali także, czy tworzony przez portale informacyjne wizerunek uchodźców może przyczynić się do kreowania nieprzychylnych postaw społecznych wobec tej grupy. Z uwagi na wprowadzenie stanu wyjątkowego w analizie zwrócono także uwagę na kwestie związane z funkcją informacyjną mediów.

Słowa kluczowe:

uchodźcy, granica, Polska, Białoruś, kryzys, media, Internet, wizerunek, teoria pól semantycznych

1 Autorki i autorzy są studentami I lub II roku studiów na kierunku Kryminologia, realizowanych na Uniwersytecie Warszawskim.

Refugee, or who? The image of refugees on the Polish-Belarusian border in Internet news portals – legal and criminological aspects

Abstract:

The article is an attempt to answer the question about the legal and criminological consequences of how internet news portals presented refugees on the Polish-Belarusian border in connection with the crisis that took place in 2021. For this purpose, an analysis of the semantic fields of the term „refugee” was conducted, using the theory of semantic fields. The results of the study allowed for the identification of selected consequences of building a specific image of refugees by information portals. The analysis highlights the problem of using the term „refugee” by the media, regardless of the legal definition of the term, and treating such terms as a refugee, immigrant, and foreigner as synonyms. The authors also analysed whether the image of refugees created by information portals may contribute to the creation of unfavourable social attitudes towards this group. Due to the introduction of the exceptional state, the analysis also focused on issues related to the information function of the media.

Keywords:

refugees, border, Poland, Belarus, crisis, media, Internet, image, semantic fields theory

1. Wprowadzenie

W III kw. 2021 r. Polska stanęła przed wyzwaniem związanym z sytuacją na granicy polsko-białoruskiej. Sytuacja ta ujawniła wiele wad i słabości w obszarze funkcjonowania państwa, zarówno w świadczeniu pomocy humanitarnej, jak i w płaszczyźnie rozwiązań normatywnych obowiązujących w kraju. Kryzys stał się przedmiotem ożywionego dyskursu – społeczno-politycznego. Eskalacja problemów na wschodniej granicy kraju doprowadziła do zmian prawa, które wywołały wątpliwości w zakresie ich zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej. Wydarzenia te wywołały reakcję podmiotów zaangażowanych w ochronę praw człowieka, w tym na poziomie ogólnopolskim m.in. Rzecznika Praw Obywatelskich, który – oprócz szeroko zakrojonej działalności pomocowej oraz kontrolnej, prowadzonej we wskazanym okresie na granicy² – interweniował także w związku ze zmianami prawa, m.in. ustawa zakładająca budowę tzw. muru na granicy polsko-białoruskiej³ czy też zmiana rozporządzenia w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego⁴. Te oraz inne wydarzenia, powiązane z sytuacją na granicy polsko-białoruskiej, były także szeroko komentowane przez polskie media, które włączyły się w aktywną dyskusję na temat tzw. kryzysu, a w szerszej perspektywie – problematyki uchodźstwa jako zjawiska społecznego. Losy uchodźców na granicy polsko-białoruskiej były szeroko komentowane we wszystkich typach mediów, wydaje się jednak, że nie zawsze spełniały one standardy rzetelnego, obiektywnego i etycznego dziennikarstwa. Tymczasem

2 E. Starzewski, *Pomoc materialna RPO dla cudzoziemców i organizacji pomocowych działających przy granicy polsko-białoruskiej*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/pomoc-materialna-rpo-dla-cudzoziemcow-i-organizacji-pomocowych-dzialajacych-przy-granicy> [dostęp: 23.11.2021]; H. Machińska, *Wizytacje przedstawicieli RPO w jednostkach Straży Granicznej w rejonie objętym stanem wyjątkowym*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/RPO-wizytacje-straz-graniczna-stan-wyjatkowy> [dostęp: 25.11.2021]; M. Okrasa, *RPO: nieprzyjmowanie wniosków o ochronę międzynarodową w strefie przygranicznej to naruszenie prawa. Odpowiedź MSWiA*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-nieprzyjmowanie-wnioskow-o-ochrone-miedzynarodowa-w-strefie-przygranicznej-naruszenie> [dostęp: 25.11.2021].

3 E. Starzewski, *Ustawa o budowie muru na granicy częściowo niekonstytucyjna. Uwagi RPO dla Senatu*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-granica-budowa-muru-senat> [dostęp: 23.11.2021].

4 M. Okrasa, *Zmiany w rozporządzeniu w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego są sprzeczne z Konwencją Genewską i Konstytucją RP. Wystąpienie generalne RPO do MSWiA*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/zmiany-w-rozporzadzeniu-w-sprawie-czasowego-zawieszenia-lub-ograniczenia-ruchu-granicznego> [dostęp: 23.11.2021].

to właśnie media mają dominujący wpływ na kształtowanie opinii publicznej o otaczających człowieka zjawiskach społecznych, budowanie wyobrażeń, postaw i sądów o świecie.

Biorąc pod uwagę powyższe, badaczki i badacze z Centrum Analiz Kryminologicznych zdecydowali się na przeprowadzenie badania⁵ stanowiącego próbę odpowiedzi na pytanie: jak przedstawiany jest w mediach wizerunek uchodźcy w związku z kryzysem migracyjnym na granicy polsko-białoruskiej? Na potrzeby prowadzonego badania sformułowano także szczegółowe pytania badawcze, eksponujące prawne oraz kryminologiczne aspekty związane z pytaniem głównym. Zwrócono uwagę na język, którym posługują się media (a zwłaszcza operowanie przez media pojęciami „uchodźca”, „imigrant”, „cudzoziemiec”, mającymi swoje legalne definicje w aktach prawa krajowego i międzynarodowego), sposób prezentowania przez media uchodźców na granicy polsko-białoruskiej i jego możliwe konsekwencje w płaszczyźnie kształtowania w społeczeństwie nieprawidłowego obrazu problemu uchodźstwa i potencjalnego wzrostu nieprzychylnych postaw wobec tych osób. Analizie poddano także prawdopodobne skutki wprowadzenia w obszarze przygranicznym stanu wyjątkowego w kontekście realizowania przez media funkcji informacyjnej i powiązanego z nią standardu rzetelności przekazu.

2. Termin „uchodźca” na gruncie definicji słownikowych oraz obowiązującego prawa

Rozważania związane z analizą sposobu prezentowania w wybranych mediach internetowych obrazu uchodźców w okresie tzw. kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej poprzedzić należy refleksją natury ogólnej, koncentrującą się na wyjaśnieniu, kim jest uchodźca na gruncie obowiązującego w Polsce prawa. Pojęcie „uchodźca” używane jest szeroko w różnego rodzaju dyskursach – społecznym, medialnym czy politycznym – jednak niezależnie od nadawanego mu wówczas znaczenia, podkreślić należy, iż pojęcie to posiada legalną definicję, zakorzenioną w rozwiązaniach normatywnych. Konstatacja ta jest istotna także z tego względu, że nakazuje dokonać rozróżnienia pomiędzy pojęciami pozornie podobnymi, takimi jak „cudzoziemiec”, „migrant”, „emigrant” czy „imigrant”, które – w kontekście dyskusji na temat problemu uchodźstwa jako takiego – bywają używane jako pojęcia synonimiczne.

Według Słownika języka polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego uchodźcą jest ten, „kto pod przymusem okoliczności wyjeżdża z miejsca stałego zamieszkania w celu stałego lub czasowego osiedlenia się w obcym państwie lub na innym terytorium własnego państwa”⁶. Stąd przede wszystkim należy dokonać rozróżnienia między pojęciem uchodźcy i imigranta. Ten pierwszy, tak jak emigrant, wyjeżdża z danego kraju. Imigrant natomiast jest osobą, która przyjeżdża do określonego miejsca. Podkreślić należy, że imigranci i emigranci to wszyscy, którzy po prostu zmieniają kraj pobytu z dowolnych względów, np. w poszukiwaniu lepszej pracy. Uchodźca zawsze opuszcza swój kraj z przymusu, z powodów religijnych i/lub politycznych, uciekając przed wojną czy kataklizmem naturalnym⁷. Analizując wymienione pojęcia, można więc powiedzieć, że nie każdy imigrant będzie uchodźcą, ale każdy uchodźca będzie imigrantem. Jeden i drugi natomiast będzie migrantem.

Słownik języka polskiego pod redakcją W. Doroszewskiego definiuje migranta jako „osobę, która migruje, kogoś, kto zmienia miejsce zamieszkania”⁸. Jest to pojęcie szerokie i obejmuje dwie grupy – imigrantów oraz emigrantów. Niektórzy decydenci, organizacje międzynarodowe i środki masowego przekazu używają pojęcie „migrant” w znaczeniu szerokim, obejmującym zarówno migrantów, jak i uchodźców⁹.

5 Badanie przeprowadzone pod kierownictwem dr Katarzyny Witkowskiej-Rozpara z Centrum Analiz Kryminologicznych Uniwersytetu Warszawskiego.

6 „Uchodźca” [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/uchodzca;5510203.html> [dostęp: 12.11.2021].

7 *Uchodźca* [ciekawostki], *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/ciekawostki/haslo/uchodzca;5756878.html> [dostęp: 12.11.2021].

8 „*Migrant*” [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/migrant;5451486.html> [dostęp: 22.11.2021].

9 *Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens*, <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca>

W ujęciu Uniwersalnego Słownika Języka Polskiego cudzoziemiec to „mieszkaniec krajów leżących poza granicami danego państwa, osoba niemająca obywatelstwa państwa, na którego terenie przebywa”¹⁰. Podobnie Słownik języka polskiego PWN definiuje pojęcie cudzoziemcy – jako obywatela obcego państwa¹¹. Synonimami dla cudzoziemcy są takie pojęcia jako „obcokrajowiec”, „przybysz”, „przyjezdny”, „obcy”¹². Zestawienie powyższych pojęć prowadzi więc do wniosku, że każdy uchodźca i imigrant są cudzoziemcami. Leksykalna analiza wymienionych terminów pozwala na ich zrozumienie w znaczeniu dosłownym, ogólnym, często też potocznym. Podkreślenia wymaga jednak fakt, że żadne z tych pojęć nie może być używane zamiennie. Są to pojęcia rozłączne i wyłącznie w ten sposób należy je traktować.

Nie sposób jednak mówić o uchodźcach czy cudzoziemcach bez wyjaśnienia tych pojęć na gruncie obowiązującego prawa, a więc ich definicji legalnych, które mają charakter normatywny. Język prawny należy zdecydowanie odróżnić od języka, którym człowiek porozumiewa się na co dzień. Dlatego też jednym z celów powstawania definicji legalnych jest to, że służą one likwidowaniu wieloznaczności słownikowej zwrotów języka ogólnego oraz precyzowaniu zwrotu niedookreślonego¹³. Bezpośrednią konsekwencją definicji legalnych jest „obowiązek przypisania definiowanym nazwom określonego w definicji znaczenia. Interpretując tekst aktu prawnego, nie można ustalić innego znaczenia terminu, niż wynikającego z definicji legalnej”¹⁴.

Obowiązująca w Polsce ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach¹⁵ nie zawiera definicji pojęcia „uchodźca”. Polski ustawodawca posługuje się jedynie sformułowaniem związanym z posiadaniem statusu uchodźcy, przy czym w zakresie rozwinięcia znaczenia tego sformułowania ustawa odsyła do innego aktu prawnego – ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹⁶. Art. 3 ust. 1 u.u.o. stanowi, że na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej cudzoziemcowi udziela się ochrony przez: nadanie statusu uchodźcy, udzielenie ochrony uzupełniającej, udzielenie azylu oraz udzielenie ochrony czasowej.

Jednocześnie u.u.c.o. art. 3 pkt. 2 u.c. wskazuje, że cudzoziemcem jest każda osoba, która nie posiada obywatelstwa polskiego¹⁷. Pojęcie to zostało więc zdefiniowane ustawowo, a przyjęta przez polskiego ustawodawcę definicja nawiązuje do leksykalnego znaczenia wskazanego terminu. Biorąc powyższe pod uwagę, na gruncie obowiązującego w Polsce prawa cudzoziemcem będzie także bezpaństwowiec.

Jak sygnalizowano, polski ustawodawca posługuje się pojęciem uchodźcy w kontekście nadania komuś statusu uchodźcy. Sam termin „uchodźca” został zdefiniowany na gruncie prawa międzynarodowego – w Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, sporządzonej w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (dalej jako: Konwencja)¹⁸.

Przywołany akt prawny definiuje „uchodźcę” jako osobę, która „w rezultacie zdarzeń, jakie nastąpiły przed dniem 1 stycznia 1951 r., oraz na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa”¹⁹. Powyższa definicja uchodźcy jest powszechnie

czy-migrant-tlumaczmy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html [dostęp: 22.11.2021].

10 *Uniwersalny Słownik Języka Polskiego*, Reader's Digest, Warszawa 2007, s. 133.

11 „Cudzoziemiec” [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/cudzoziemiec/2449693> [dostęp: 12.11.2021].

12 „Cudzoziemiec” [hasło], <https://dobrysloownik.pl/slovo/cudzoziemiec/6977/> [dostęp: 12.12.2021].

13 J. Chlebny, [w:] J. Chlebny (red.), *Prawo o cudzoziemcach. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2020, Legalis – art. 3.

14 Ibidem.

15 Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, tj. Dz.U. 2021, poz. 2354.

16 Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, tj. Dz.U. 2021, poz. 1108.

17 Nie można przyjąć także, że cudzoziemcem będzie osoba, która posiada zarówno obywatelstwo polskie, jak i obywatelstwo innego kraju, zob. J. Chlebny [w:] J. Chlebny (red.), *Prawo o cudzoziemcach...* op.cit., Legalis.

18 Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., tj. Dz.U. 1991, poz. 515.

19 Art. 1 (A) (2); pominięto pkt. 1 Konwencji, który dotyczy uchodźców objętych ochroną i pomocą międzynarodową na podstawie

akceptowana²⁰, a przyjętym przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych Protokołem (dalej jako: Protokół)²¹, dotyczącym statusu uchodźców, nadano jej ponadczasową moc obowiązywania oraz cechę uniwersalności.

Przyjęte na gruncie Konwencji rozwiązania normatywne definiujące, kim jest uchodźca zostały podzielone na trzy tzw. klauzule: włączenia (określa, kto jest uchodźcą), ustania (określa, kiedy status uchodźcy wygasa) i wyłączenia (określa, w jakich sytuacjach danej osoby nie przysługuje status uchodźcy)²². Warto podkreślić, iż nadanie statusu uchodźcy nie sprawi, że ktoś staje się uchodźcą lecz zostaje uznany za uchodźcę, ponieważ nim jest²³. Cofnięcie i odmowa przyznania statusu uchodźcy nie skutkują pozbawieniem osoby, która ma uzasadnioną obawę przed prześladowaniem w państwie pochodzenia, ani przymiotu uchodźcy, jakie wiąże z nim Konwencja²⁴.

Uchodźcą w rozumieniu Konwencji jest więc cudzoziemiec, który różni się od innych obcokrajowców faktem braku powiązań z własnym krajem, co w konsekwencji pozbawia go ochrony swojego państwa.

Z prawnego punktu widzenia status uchodźcy to pewien zespół wzajemnych powiązań, głównie między państwem pobytu cudzoziemca, innymi sprzymierzonymi krajami i społecznością międzynarodową akceptującą zasady jego przyznawania, a zainteresowaną osobą, który umożliwia jej ochronę krajową i międzynarodową oraz gwarantuje pewne uprawnienia i korzyści²⁵.

Choć państwa posiadają suwerenne uprawnienia do regulowania wjazdu cudzoziemców na ich terytorium, to ich działania muszą być zgodne z obowiązującym prawem międzynarodowym, a środki podejmowane w tym celu nie mogą uniemożliwiać ubiegania się o ochronę międzynarodową. Zgodnie z art. 33 Konwencji „żadne umawiające się państwo nie wydałi lub nie zawróci w żaden sposób uchodźcy do granicy terytoriów, gdzie jego życiu lub wolności zagrażałoby niebezpieczeństwo ze względu na jego rasę, religię, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej lub przekonania polityczne” (zasada *non-refoulement*). Jednocześnie art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stanowi, że „w razie prześladowania, każda osoba jest uprawniona do ubiegania się o azyl i korzystania z niego w innych krajach”²⁶. Prawo do azylu z poszanowaniem zasad Konwencji genewskiej z dnia 28 lipca 1951 r. i Protokołu z dnia 31 stycznia 1967 r., dotyczących statusu uchodźców oraz zgodnie z Traktatem o Unii Europejskiej²⁷ i Traktatem o funkcjonowaniu Unii Europejskiej²⁸ przewiduje także art. 18 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej²⁹.

Nadanie statusu uchodźcy jest w Unii Europejskiej powszechnie obowiązującą formą ochrony cudzoziemców uciekających przed prześladowaniami w kraju ojczystym. Status ten rozumiany jest jako ochrona uciekiniera przed prześladowaniami, znajdującymi odzwierciedlenie w Konwencji, której sygnatariuszami są wszystkie kraje Wspólnoty. Azyl natomiast jest postrzegany jako ogólne określenie ochrony udzielanej

porozumień z 12 maja 1926 r., 30 czerwca 1928 r., konwencji z 28 października 1933 r. i 10 lutego 1938 r. oraz Protokołu z 14 września 1939 r. lub Konwencji Międzynarodowej Organizacji Uchodźców.

20 B. Wierzbicki, *Uchodźcy w prawie międzynarodowym*, PWN, Warszawa 1993, s. 28. Cyt. za: I. Czerniejewska, K. Kość-Ryżko, *Złudny status – status uchodźcy. Wpływ zastanych regulacji prawnych na ludzkie losy na przykładzie uchodźców w Polsce*, [w:] M. Ząbek (red.), *Obywatelstwo na progu XXI wieku. Konteksty prawne i kulturowe na progu XXI wieku*, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, Biuro Krajowe UNCHR w Polsce, Międzynarodowe Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego UKSW, Warszawa 2013, s. 209.

21 Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r., tj. Dz.U. 1991, poz. 517.

22 *Zasady i tryby ustalania statusu uchodźcy. Zgodnie z Konwencją dotyczącą statusu uchodźcy z 1951 r. wraz z Protokołem dodatkowym do niej z 1967. Podręcznik*, Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców, Warszawa 2007, s. 15.

23 Ibidem.

24 Wyrok TSUE z 14 maja 2019 r. C-391/16 M, C-77/17, C-78/17, ECLI:EU:C:2019:403.

25 B. Wierzbicki, *Uchodźcy...*, op.cit., s. 27.

26 Zob. art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka przyjętej i proklamowanej rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ w dniu 10 grudnia 1948 r., <https://www.gov.pl/attachment/af132db5-7064-4b9a-815e-1e30697d0868> [dostęp: 24.03.2022].

27 Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 326 z 18.10.2012 r., s. 13.

28 Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 326 z 18.10.2012 r., s. 47.

29 Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (tekst skonsolidowany), Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012 r., s. 391.

wnioskującemu – najczęściej poprzez nadanie statusu uchodźcy³⁰. Warto jednak zaznaczyć, że istnieją na gruncie prawa polskiego pewne rozbieżności w odniesieniu do posługiwania się i rozumienia pojęcia azylu.

Wynika to z faktu, iż Konstytucja RP³¹ w art. 56 ust. 1 wskazuje, że cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie oraz że cudzoziemcowi, który w Rzeczypospolitej Polskiej poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi Rzeczypospolitą Polską umowami międzynarodowymi (art. 56 ust. 2). Z przywołanego przepisu wynika, że azylu udziela się w Polsce cudzoziemcowi wyłącznie na podstawie przepisów prawa krajowego, a nadanie statusu uchodźcy stanowi realizację zobowiązań międzynarodowych³². Oznacza to tym samym, iż polska konstytucja nakłada na ustawodawcę krajowego obowiązek przyjęcia regulacji, które pozwolą cudzoziemcowi ubiegać się o prawo do azylu.

Jednocześnie podkreślić należy, iż w oparciu o regułę wyrażoną w art. 37 ust. 1 Konstytucji RP każda osoba, która znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z gwarantowanych w niej wolności i praw, a wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa (art. 37 ust. 2). Oznacza to, że w przypadku udzielenia ochrony cudzoziemcom – niezależnie, czy będzie to nadanie statusu uchodźcy, czy przyznanie azylu – znajdować się oni będą pod władzą RP. „Wyłączenie korzystania z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji RP cudzoziemcom musi mieć charakter wyjątkowy i wymaga aktu rangi ustawowej (zasada wyłączności ustawy)”³³.

Prawo do azylu uregulowane jest na gruncie art. 90 ust. 1 u.u.o.c., który stanowi, że cudzoziemcowi można na jego wniosek udzielić azylu w RP, gdy jest to niezbędne do zapewnienia mu ochrony oraz gdy przemawia za tym ważny interes RP. W podsumowaniu można więc stwierdzić, iż „status uchodźcy służy zagwarantowaniu ochrony międzynarodowej, natomiast azyl – rozumiany tradycyjnie – wynika z prawa państwa do ochrony cudzoziemca i poza względami humanitarnymi służy realizacji politycznych interesów państwa udzielającego azylu”³⁴. W praktyce jednak wnioski o azyl składane są w Polsce wyjątkowo i nie mają istotnego znaczenia³⁵.

Istotnym dokumentem w zakresie ustalania, które państwo członkowskie Unii Europejskiej jest odpowiedzialne za rozpatrzenie wniosku o nadanie statusu uchodźcy jest tzw. rozporządzenie Dublin III³⁶, zaś standardem w procedurze rozpatrywania wniosków jest przywołana we wcześniejszych rozważaniach tzw. zasada *non-refoulement*, stanowiąca nierzadko przedmiot rozważań Europejskiego Trybunału Praw Człowieka³⁷.

Wątpliwości związane z powyższą zasadą dotyczą przede wszystkim jej zakresu podmiotowego. Powstaje bowiem pytanie, czy ma ona zastosowanie do danej osoby wówczas, gdy osoba spełni warunki zawarte w definicji uchodźcy, czy dopiero po formalnym uzyskaniu statusu uchodźcy? Biorąc powyższe pod uwagę, przyjęć należy, że komentowana zasada ma zastosowanie niezależnie od tego, czy uchodźcy przebywają w danym kraju legalnie, czy też nielegalnie. Reguła ta chroni uchodźcę przed zakazem odmowy przyjęcia na granicy, co oznacza, że „państwo-strona” nie może odesłać uchodźcy, który nie posiada dokumentów wymaganych przy przekroczeniu granicy. Istnieje jednak wyjątek od przytoczonej zasady, bowiem zgodnie z art. 33 ust. 2 Konwencji nie można się na nią powołać w sytuacji posiadania przez państwo informacji

30 A. Hadzińska-Wyrobek, *Uchodźcy – azyl polityczny i status uchodźcy w Polsce po 1945 roku*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa, Poznań 2015, s. 282.

31 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, poz. 483 ze zm.

32 J. Chlebny [w:] J. Chlebny (red.), *Prawo o cudzoziemcach...*, op.cit., Legalis – komentarz do art. 1.

33 Ibidem.

34 Ibidem.

35 Ibidem.

36 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, tj. Dz. Urz. UE L 180 z 29.06.2013 r., s. 31.

37 Wyrok ETPC z 23 lipca 2020 r. w sprawie *M.K. i in. p-ko Polsce*, skargi nr 40503/17, 42902/17, 43643/17, HUDOC; wyrok ETPC z 8 lipca 2021 r. w sprawie *D.A. i inni p-ko Polsce*, 51246/17, HUDOC.

stanowiących podstawę do uznania danej osoby za groźną dla bezpieczeństwa państwa, w którym się ona znajduje, lub stanowiącą niebezpieczeństwo dla społeczeństwa tego państwa z uwagi na wcześniejsze skazanie prawomocnym wyrokiem za szczególnie poważne zbrodnie.

Biorąc pod uwagę obowiązujące w Polsce regulacje prawne, każda osoba, która na granicy zgłosi chęć ubiegania się o wspomnianą ochronę, powinna zostać – tymczasowo, na czas trwania postępowania w sprawie rozpatrzenia wniosku – wpuszczona na terytorium Polski, a funkcjonariusze właściwej miejscowo Placówki Straży Granicznej zobowiązani są przyjąć od niej odpowiedni wniosek³⁸.

W myśl art. 13 ust. 1 u.u.o.c. nadaje się status uchodźcy, jeżeli na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem w kraju pochodzenia z powodu rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej nie może lub nie chce korzystać z ochrony tego kraju. Ponadto status uchodźcy nadaje się także małoletniemu dziecku cudzoziemca, który uzyskał status uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej, urodzonemu na tym terytorium (art. 13 ust. 2 u.u.o.c.). Ustawodawca jasno wskazuje, że prześladowanie musi:

1. ze względu na swoją istotę lub powtarzalność stanowić poważne naruszenie praw człowieka, w szczególności praw, których uchylenie jest niedopuszczalne zgodnie z art. 15 ust. 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³⁹,
2. być kumulacją różnych działań lub zaniechań, w tym stanowiących naruszenie praw człowieka, których oddziaływanie jest równie dotkliwe, jak prześladowania.

Prześladowanie może polegać w szczególności na użyciu przemocy fizycznej lub psychicznej, w tym przemocy seksualnej, zastosowaniu środków prawnych, administracyjnych, policyjnych lub sądowych w sposób dyskryminujący lub o charakterze dyskryminującym, wszczęciu lub prowadzeniu postępowania karnego albo ukaraniu w sposób, który ma charakter nieproporcjonalny lub dyskryminujący, braku prawa odwołania się do sądu od kary o charakterze nieproporcjonalnym lub dyskryminującym, wszczęciu lub prowadzeniu postępowania karnego albo ukaraniu z powodu odmowy odbycia służby wojskowej podczas konfliktu, jeżeli odbywanie służby wojskowej stanowiłoby zbrodnie, czynach skierowanych przeciwko osobom ze względu na ich płeć lub małość.

Organami uprawnionymi do przyjęcia wniosku od cudzoziemca o nadanie statusu uchodźcy są komendant oddziału lub placówki Straży Granicznej (art. 24 ust. 1 u.u.o.c.). W przypadku, gdy cudzoziemiec przebywa w strzeżonym ośrodku, areszcie dla cudzoziemców, areszcie śledczym lub zakładzie karnym, organem uprawnionym jest komendant oddziału albo placówki Straży Granicznej obejmującej terytorialnym zasięgiem działania miejsca, w którym dana osoba przebywa (art. 24 ust. 2).

Procedura nadania statusu uchodźcy w Polsce jest specyficzna. Według polskiego porządku prawnego wszystkie wnioski składane przez cudzoziemców dotyczą przyznania szeroko rozumianej ochrony międzynarodowej. Zgodnie z wytycznymi zawartymi w art. 24 ust. 1 u.u.o.c. cudzoziemiec składa wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej do Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Na podstawie art. 47 ust. 1 u.u.o.c. wniosek ten podlega rozpoznaniu w ten sposób, że w pierwszej kolejności organ orzeka o nadaniu lub odmowie nadania cudzoziemcowi statusu uchodźcy, a w przypadku odmowy nadania statusu uchodźcy orzeka o udzieleniu lub odmowie udzielenia ochrony uzupełniającej. Wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej równocześnie rozpatruje się z tym jako wniosek o nadanie statusu uchodźcy i udzielenie ochrony uzupełniającej, ale orzekający organ najpierw ocenia, czy wnioskodawca spełnia przesłanki do nadania statusu uchodźcy, a dopiero w dalszej kolejności rozpatrywany jest wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej. Cudzoziemcowi nadaje się status uchodźcy, jeżeli na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem w kraju pochodzenia z powodu rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej nie może lub nie chce korzystać z ochrony

38 Wynika to z art. 9 ust. 1 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej, Dz. Urz. UE L 180 z 2013 r., s. 60.

39 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r., tj. Dz.U. 1993, poz. 284 ze zm.

tego kraju⁴⁰. Szef UdSC nadaje albo odmawia nadania statusu uchodźcy w drodze decyzji; od jego decyzji przysługuje odwołanie do Rady do Spraw Uchodźców (art. 23 i 89p u.u.o.c.).

Stosownie do art. 15 u.u.o.c., cudzoziemcowi, który nie spełnia warunków do nadania statusu uchodźcy udziela się ochrony uzupełniającej wtedy, gdy powrót do kraju pochodzenia może narazić go na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy i ze względu na to ryzyko nie może lub nie chce korzystać z ochrony kraju pochodzenia. Wspomnianą krzywdą mogą być: orzeczenie kary śmierci lub wykonanie egzekucji; tortury; nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie; poważne i zindywidualizowane zagrożenie życia lub zdrowia, wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbrojnego. Procedura udzielenia ochrony uzupełniającej przebiega analogicznie do procedury uchodźczej (art. 23 i dalsze u.u.o.c.).

3. Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej – analiza statystyczna

Przedstawione powyżej regulacje obowiązują na wszystkich granicach zewnętrznych RP, w tym także na granicy polsko-białoruskiej. Stąd, biorąc pod uwagę temat niniejszego artykułu, w dalszej części przedstawione zostaną informacje dotyczące tej właśnie granicy, wraz z danymi statystycznymi ukazującymi ruch graniczny, z uwzględnieniem przekroczenia granicy zgodnie z przepisami oraz wbrew obowiązującym regulacjom. Zaprezentowane zostaną także dane ilustrujące liczbę składanych wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej.

Dnia 25 sierpnia 1991 r. Rada Najwyższa w Mińsku ogłosiła niepodległość Republiki Białoruś. Od tego dnia formalnie uznaje się istnienie granicy polsko-białoruskiej⁴¹. Ponadto od 2004 roku, kiedy to Polska stała się członkiem Unii Europejskiej, granica polsko-białoruska stanowi także zewnętrzną granicę Unii Europejskiej⁴².

Granica polsko-białoruska znajduje się na północnym-wschodzie Polski i rozciąga się na pograniczu dwóch województw: podlaskiego i lubelskiego⁴³. Aktualnie długość granicy wynosi 418,24 km⁴⁴. Jest to teren zróżnicowany pod względem dostępności – na terenie gminy Czeremcha, przez którą także przebiega granica, występują tereny równinne, w wybranych miejscach podmokłe czy też wręcz bagienne, które są w 75% zalesione⁴⁵.

Aktualnie na granicy polsko-białoruskiej wyodrębniono 5 typów przejść granicznych: drogowe, kolejowe, piesze, rowerowe oraz rzeczne. Do drogowych zalicza się m.in.: przejścia Bobrowniki – Bierestowica, Kukuryki – Kozłowicze, Kuźnica Białostocka – Bruzgi czy Terespol – Brześć. Przejścia kolejowe to przeprawa Terespol – Brześć, która jest również przejściem drogowym, oraz Kuźnica – Grodno. Natomiast do pieszo-rowerowych zalicza się przejście Białowieża – Piererow oraz Rudawka – Lesnaja. Ostatnie z wymienionych należy także do przejść rzecznych⁴⁶.

Ze statystyk Straży Granicznej dotyczących liczby przekroczeń granicy polsko-białoruskiej przez cudzoziemców i obywateli RP wynika, że zarówno w 2019 r., jak i w 2020 r. 80% osób, które przekraczały

40 J. Chlebny [w:] J. Chlebny (red.), *Prawo o cudzoziemcach...*, op.cit., Legalis – komentarz do art. 1.

41 Radio Białystok, *25 sierpnia 1991 roku ogłoszono niepodległość Republiki Białoruś*, <https://www.radio.bialystok.pl/pogon/index/id/102514> [dostęp: 19.11.2022].

42 A. Jakubowski, U. Bronisz., *Granica Unii Europejskiej jako czynnik (dez)aktywizujący rozwój i konkurencyjność obszarów przygranicznych*, [w:] A. Grynia (red.), *Wybrane aspekty rozwoju i konkurencyjności nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej*, Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie, Uniwersytet w Białymstoku, Wilno 2015, s. 627-639, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/11150> [dostęp: 19.11.2021].

43 [Europa – mapy Google], <https://www.google.com/maps/place/Europa/@52.6309171,24.7178982,6z/data=!4m5!3m4!1s0x46cd8886cfadda85:0x72ef99e6b3fc079!8m2!3d54.5259614!4d15.2551187?hl=pl> [dostęp: 26.11.2021].

44 K. Waściński, *Granice RP*, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/granice-rp/1910.Granice-RP.html> [dostęp: 24.03.2022].

45 *Jak jest oznakowany przebieg granicy polsko-białoruskiej?*, https://www.czeremcha.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2077:jak-jest-oznakowany-przebieg-granicy-polsko-bialoruskiej&catid=127&Itemid=940 [dostęp: 19.11.2021].

46 *Drogowe przejścia graniczne*, <https://granica.gov.pl/przejscia.php?v=pl> [dostęp: 11.11.2021].

granicę do Polski i z Polski stanowili cudzoziemcy, natomiast 12% osób miało obywatelstwo RP. Szczegółowe dane w tym zakresie zaprezentowano w tabeli poniżej.

Tabela 1. Liczba przekroczeń granicy przez cudzoziemców i obywateli RP w roku 2019 i 2020⁴⁷.

rok	ogółem		obywatele RP				cudzoziemcy			
	Z PL	DO PL	Z PL	%	DO PL	%	Z PL	%	DO PL	%
2020	1 604 940	1 419 194	191 904	12%	189 553	13%	1 413 036	88%	1 229 641	87%
2019	4 506 344	4 308 409	528 358	12%	517 870	12%	3 977 986	88%	3 790 539	88%

Źródło: Osobowy ruch graniczny w 2020 roku – liczba przekroczeń ob. RP i cudzoziemców, s. 1, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp: 24.03.2022].

Uwzględniając dane dotyczące cudzoziemców, warto podkreślić, że w grupie cudzoziemców z UE/EOG w latach objętych analizą najczęściej polsko-białoruską granicę przekraczali obywatele Niemiec, Litwy i Belgii. W grupie osób spoza tych wspólnot najczęściej granicę przekraczali obywatele Białorusi, Rosji i Ukrainy.

Analiza danych dotyczących przekroczeń granicy w 2019 i 2020 r. prowadzi do wniosku, że w 2020 r. zanotowano istotny, bo niemal trzykrotny spadek liczby przekroczeń granicy, który prawdopodobnie można łączyć z rozprzestrzenianiem się pandemii COVID-19.

Tabela 2. Obywatelstwo osób przekraczających granicę polsko-białoruską, które najczęściej przekraczały granicę.

	kraj	2020	2019 rok
obywatele UE/EOG	Niemcy	10 862	33 222
	Litwa	3 278	7 569
	Belgia	2 369	3 099
obywatele państw trzecich	Białoruś	1 088 420	3 308 482
	Rosja	81 622	335 033
	Ukraina	14 999	39 195

Źródło: tab. 1a. Osobowy ruch graniczny w 2020 roku – liczba cudzoziemców, którzy wjechali do RP w: Informacja statystyczna za 2019 r., Straż Graniczna, Warszawa 2020, s. 2, <https://strazgraniczna.pl/download/1/24870/InformacjaStatystyczna2020r.pdf> [dostęp: 24.06.2022]; tab. 1b. Osobowy ruch graniczny w 2019 roku – liczba cudzoziemców, którzy wjechali do RP w: Informacja statystyczna za 2020 r., Straż Graniczna, Warszawa 2021, s. 2-3,

Granica polsko-białoruska charakteryzuje się także znaczną dynamiką w odniesieniu do natężenia ruchu na przejściach drogowych. Jednocześnie porównanie danych z lat 2019 i 2020 wskazuje na dużą zmienność w zakresie rodzaju środka transportu wykorzystywanego przez osoby przekraczające granicę. W roku 2019 zdecydowanie częściej granicę przekraczano z użyciem samochodów osobowych, zaś w 2020 r. – dominującą formą przewozu stały się samochody ciężarowe. Wzrost zainteresowania tą formą transportu jest istotny także z tego względu, iż granica polsko-białoruska oznacza się dużą zmiennością w odniesieniu

⁴⁷ Informacje w tabeli zawierają dane statystyczne opublikowane w: – tab. 1. Osobowy ruch graniczny w 2020 roku – liczba przekroczeń ob. RP i cudzoziemców, Informacja statystyczna za 2020 r., Straż Graniczna, Warszawa 2021, s. 1, <https://strazgraniczna.pl/download/1/24870/InformacjaStatystyczna2020r.pdf> [dostęp: 24.03.2022].

do parametru, jakim jest czas oczekiwania na granicy. Czas ten waha się od kilku (Koroszczyń) do kilkadziesiąt godzin (Kuznica, Bobrowniki)⁴⁸.

Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej wymaga także zasygnalizowania skali napływu uchodźców do kraju w odniesieniu do ogólnej liczby cudzoziemców przebywających w latach 2020–2021 na terytorium Rzeczypospolitej Polski oraz przedstawienia ich krótkiej charakterystyki.

W 2020 r. liczba cudzoziemców, którzy wjechali na terytorium RP wyniosła 6 189 029. Wśród nich najwięcej osób zdecydowało się na przekroczenie granicy lądowej z Ukrainą (3 645 271) i z Białorusią (1 229 641)⁴⁹. Wjazdu do Polski na granicy zewnętrznej UE odmówiono łącznie 34 917 cudzoziemcom. Z największą liczbą odmów można było się spotkać na granicy z Ukrainą – 24 617, co stanowiło aż 70% wszystkich odpowiedzi odmownych. Jednakże z drugą co do wielkości liczbą odmów cudzoziemcy spotykali się właśnie na granicy z Białorusią – 8 719⁵⁰. Wśród adresatów decyzji odmownych dominowali obywatele Ukrainy, Rosji oraz Białorusi. Jako najczęstsze przyczyny wskazywano „brak odpowiedniej dokumentacji uzasadniającej cel” (dla obywateli Ukrainy), „brak ważnej wizy lub dokumentu pobytowego” (dla obywateli Rosji) oraz „pozostałe przyczyny” (dla obywateli Białorusi)⁵¹.

Z danych UdSC wynika, że na dzień 1 stycznia 2021 r. liczba cudzoziemców, którzy posiadali ważne zezwolenia pobytowe w Polsce w 2020 r. wyniosła 457,2 tys. Największe grupy wśród cudzoziemców stanowili obywatele Ukrainy – 244,2 tys. osób (56,3%), Białorusi – 28,8 tys. (6,6%) oraz Niemiec – 20,5 tys. (4,7%)⁵².

Wśród osób decydujących się na przyjazd do Polski największy odsetek stanowią ludzie młodzi, tj. osoby w przedziale wiekowym od 18 do 40 lat (60%), zaś osoby po 60 roku życia stanowią jedynie 4% napływających cudzoziemców. Znaczna część zezwoleń wydawanych na pobyt związana była z pracą zarobkową (76%)⁵³.

W 2021 r. liczba cudzoziemców, którzy zdecydowali się na przekroczenie granicy RP wyniosła łącznie 6 457 413. Najczęściej przyjezdni przekraczali granicę lądową z Ukrainą (4 145 434), kolejno: granicę lotniczą (1 240 988) oraz granicę lądową z Białorusią (926 209)⁵⁴. Służby podjęły decyzję o odmowie wjazdu cudzoziemcom na granicy zewnętrznej UE w stosunku do 33 147 osób. Najczęściej decyzja odmowna była podejmowana wobec cudzoziemców decydujących się na przekroczenie granicy z Ukrainą – 29 106, co stanowiło ponad 87% wszystkich odpowiedzi odmownych. Drugą w kolejności granicą pod względem liczby odmów okazała się być w 2021 r. granica lotnicza (podczas próby jej przekroczenia) wydano 2 290 negatywnych decyzji. Natomiast na granicy lądowej z Białorusią odnotowano 1 610 negatywnych decyzji⁵⁵. Największa liczba decyzji odmownych dotyczyła kolejno obywateli Ukrainy, Gruzji i Białorusi. Jako najczęstsze powody decyzji odmownej na wjazd na terytorium RP wskazywano w przypadku obywateli Ukrainy oraz Gruzji „brak odpowiedniej dokumentacji uzasadniającej cel”, zaś w odniesieniu do obywateli Białorusi najczęściej podawano „zagrożenie dla porządku publicznego, bezpieczeństwa wewnętrznego, zdrowia publicznego lub stosunków międzynarodowych jednego lub więcej państw”⁵⁶.

48 *Prognoza czasów oczekiwania*, https://granica.gov.pl/prognozy.php?hdata=1636675871&hzmiana=5&cv=pl&k=w&p=b&c=t&cs_przejscie=Kuznica&s_typ=1 [dostęp: 12.11.2021].

49 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane w – *tab. 1a. Osobowy ruch graniczny w 2020 roku – liczba cudzoziemców, którzy wjechali do RP*, w: *Informacja statystyczna za 2020 r...*, *op.cit.*

50 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane w *tab. 3. Odmowy wjazdu cudzoziemcom na granicy zewnętrznej UE w 2020 roku*, w: *ibidem.*

51 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane w *tab. 3a. Odmowy wjazdu cudzoziemcom na granicy zewnętrznej UE w 2020 roku – według obywatelstw i głównych przyczyn*, w: *ibidem.*

52 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane przez UdSC, *Statystyki migracyjne – Cudzoziemcy w Polsce*, <https://udsc.prowly.com/125414-cudzoziemcy-w-polsce-po-2020-r> [dostęp: 24.11.2021].

53 *Ibidem.*

54 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane w *tab. 1a. Osobowy ruch graniczny w 2021 – liczba cudzoziemców, którzy wjechali do RP*, w: *Informacja statystyczna za 2021 r., Straż Graniczna, Warszawa 2022*, <https://strazgraniczna.pl/download/1/27269/InformacjaStatystyczna2021r.pdf> [dostęp: 09.02.2022].

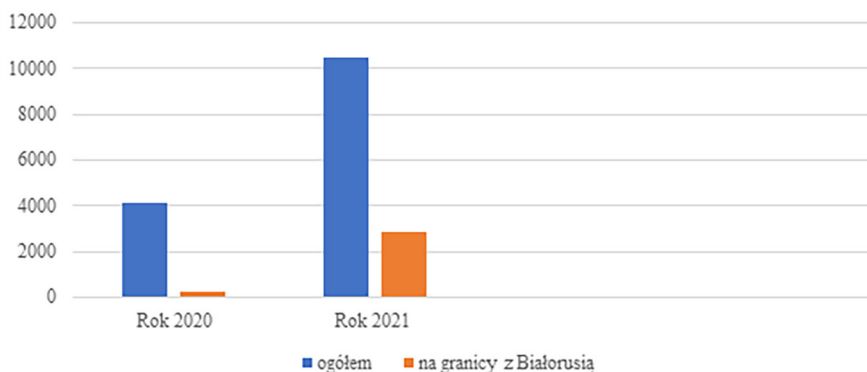
55 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane w *tab. 3. Odmowy wjazdu cudzoziemcom na granicy zewnętrznej UE w 2021 roku*, w: *ibidem.*

56 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane w *Informacji Statystycznej Straży Granicznej – tab. 3a. Odmowy wjazdu cudzoziemcom na granicy zewnętrznej UE w 2021 roku – według obywatelstw i głównych przyczyn*, w: *ibidem.*

Po III kw.2021 r.⁵⁷ UdSC wskazał na wzrost liczby cudzoziemców posiadających ważne zezwolenia na pobyt w Polsce. W 2021 r. liczba cudzoziemców posiadających zezwolenia wyniosła 525 000. Podobnie jak w 2020 r. – największe grupy cudzoziemców w Polsce stanowili w 2021 r. obywatele: Ukrainy – 293,8 tys. osób (56%), Białorusi – 37,1 tys. (7,1%) i Niemiec – 19,7 tys. (3,8%).

W 2020 r. liczba cudzoziemców zatrzymanych / ujawnionych przez straż graniczną za przekroczenie granicy państwowej wbrew przepisom lub usiłowanie wyniosła 4 156, z czego na granicy z Białorusią odnotowano 246 nielegalnych przekroczeń⁵⁸. W tym samym okresie w 2021 r. nastąpił drastyczny wzrost liczby osób, które wbrew przepisom próbowały przekroczyć granicę państwową Polski – wyniósł on 10 458. Na granicy z Białorusią liczba ta wzrosła o około 1070% i wyniosła 2 877, z czego 2 869 osób stanowili obywatele państw trzecich, a 8 – obywatele UE/EOGo. W przypadku przekroczeń dokonanych przez obywateli państw trzecich wbrew przepisom nastąpił wzrost o 1163% w stosunku do roku poprzedniego, natomiast w przypadku obywateli UE/EOG – spadek o 58%⁵⁹.

Wykres 1. Liczba cudzoziemców zatrzymanych / ujawnionych przez Straż Graniczną za przekroczenie granicy państwowej wbrew przepisom.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych opublikowanych w tab. 5a. Cudzoziemcy zatrzymani/ujawnieni przez Straż Graniczną za przekroczenie granicy państwowej wbrew przepisom (pgpwp) lub usiłowanie pgpwp w 2021 roku w: Informacja statystyczna za 2021 r. ..., op.cit.; tab. 5d. Cudzoziemcy zatrzymani/ujawnieni przez Straż Graniczną za przekroczenie granicy państwowej wbrew przepisom (pgpwp) lub usiłowanie pgpwp w 2020 roku [w:] Informacja statystyczna za 2020 r. ..., op.cit.

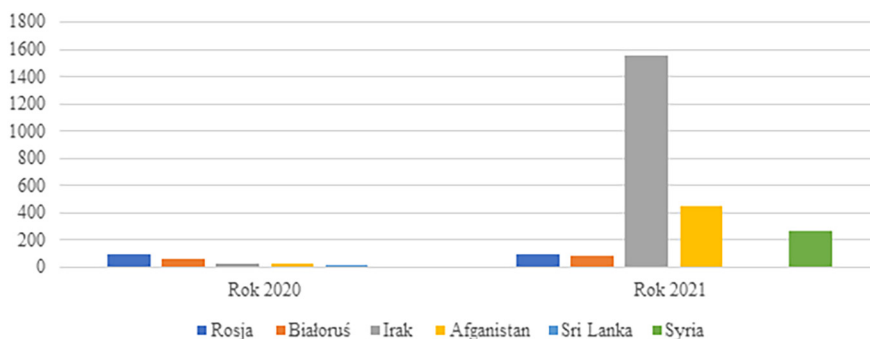
W 2020 r. wśród cudzoziemców zatrzymanych / ujawnionych przez Straż Graniczną za nielegalne przekroczenie granicy państwowej RP z Białorusią największą liczbę stanowili obywatele: Rosji – 93, Białorusi – 60, Iraku – 26, Afganistanu – 23 oraz Sri Lanki – 11. Z kolei w 2021 r. granicę z Białorusią wbrew przepisom najczęściej przekraczali obywatele: Iraku – 1 557, Afganistanu – 447, Syrii – 272, Rosji – 100 i Białorusi – 82.

57 W momencie zakończenia prac badawczych i złożenia artykułu – dane UdSC dostępne do III kw. 2021 r.

58 Wnioski w oparciu o dane statystyczne opublikowane w tab. 5. Cudzoziemcy zatrzymani/ujawnieni przez Straż Graniczną za przekroczenie granicy państwowej wbrew przepisom (pgpwp) lub usiłowanie pgpwp w 2020 roku, w: ibidem.

59 Ibidem.

Wykres 2. Obywatelstwo cudzoziemców przekraczających nielegalnie granicę RP z Białorusią w latach 2019–2020.

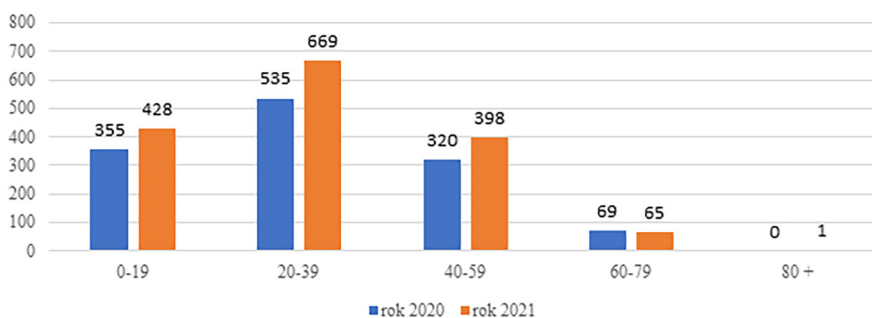
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych opublikowanych w tab. 5a. Cudzoziemcy zatrzymani/ujawnieni przez Straż Graniczną za przekroczenie granicy państwowej wbrew przepisom (pgwp) lub usiłowanie pgwp w 2021 r. w: Informacja statystyczna za 2021 r. ..., op.cit.; tab. 5d. Cudzoziemcy zatrzymani/ujawnieni przez Straż Graniczną za przekroczenie granicy państwowej wbrew przepisom (pgwp) lub usiłowanie pgwp w 2020 r. w: Informacja statystyczna za 2020 r. ..., op.cit.

Liczba osób przekraczających granicę w celu dostania się z Białorusi do Polski wyniosła w 2020 r. 225, z czego największy odsetek stanowili obywatele Rosji – 91 i Białorusi – 60. Łącznie stanowili oni 67% ogółu osób próbujących się dostać do Polski. W 2021 r. liczba ta wzrosła do 2 866. Wśród osób zatrzymanych dominowali obywatele Iraku (1 557) oraz Afganistanu (447).

Liczba osób, które nielegalnie przekroczyły granicę Polski z Białorusią w celu wyjazdu z terytorium RP w 2020 r. wyniosła 21, w tym aż 76% stanowili obywatele państw UE/EOG, pozostałe 24% – państw trzecich. W roku kolejnym liczba cudzoziemców zatrzymanych / ujawnionych przez Straż Graniczną za przekroczenie granicy państwowej z Polski na granicy z Białorusią wbrew przepisom wyniosła 11, z czego 65% stanowili obywatele UE/EOG, zaś 45% państw trzecich.

Jak już wcześniej wspomniano, zgodnie z polskim prawem cudzoziemiec na terenie RP może skorzystać z różnych form ochrony międzynarodowej, m.in. po spełnieniu odpowiednich przesłanek może ubiegać się o przyznanie ochrony w postaci przyznania statusu uchodźcy (art. 13 § 1 u.u.o.c.). Z danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców wynika, że w 2020 r. liczba osób ubiegających się o status uchodźcy wyniosła 1 279, natomiast w 2021 r. – 1 561.

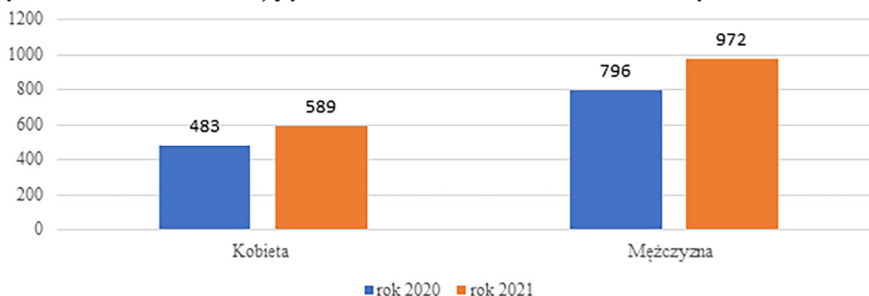
Wykres 3. Wiek osób składających w latach 2019–2020 wnioski o nadanie statusu uchodźcy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych opublikowanych w Informacji statystycznej w serwisie Migracje.gov.pl – zakładka: Statystyka, <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/typDokumentu/2/rok/2020/rok2/2021/> [dostęp: 26.03.2022].

Analizując dane prezentowane na powyższym wykresie, można stwierdzić, że w latach 2020–2021 najwięcej wniosków o nadanie statusu uchodźcy składali ludzie młodzi w przedziale wiekowym od 20 do 39 roku życia. Wnioski złożone przez te osoby stanowiły niemal 42% wszystkich złożonych wniosków w 2020 r, i niemal 43% w roku kolejnym. Wśród cudzoziemców, którzy w Rzeczypospolitej Polskiej poszukiwali ochrony przed prześladowaniem duży odsetek stanowiły również dzieci i młodzież do lat 19. Dzieci do lat 10 stanowiły odpowiednio 66% w 2020 r. i 52% w 2021 r.

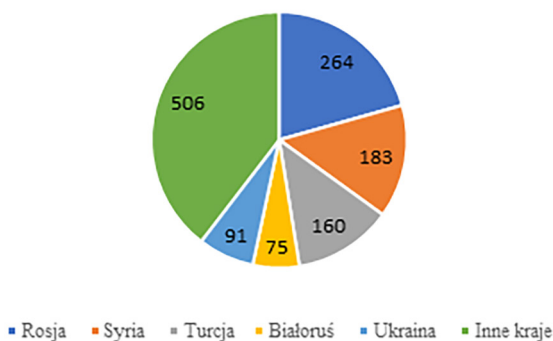
Wykres 4. Płeć osób składających wnioski o nadanie statusu uchodźcy latach 2019–2020.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych opublikowanych w Statystyka, <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/typDokumentu/2/rok/2020/rok2/2021/> [dostęp: 26.03.2022].

W latach 2020-2021 większość wniosków o nadanie statusu uchodźcy wnosili mężczyźni. Warto jednak podkreślić, iż w okresie objętym analizą zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn ponad 1/3 wniosków złożyły osoby po 19 roku życia.

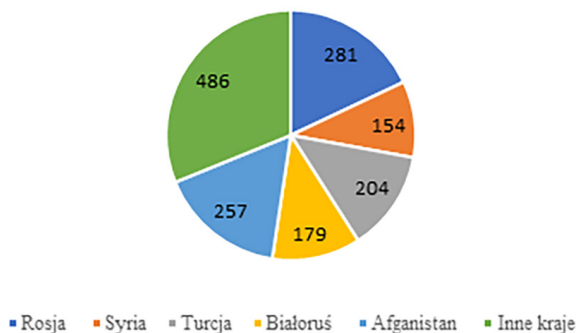
Wykres 5. Osoby składające w 2020 r. wnioski o nadanie statusu uchodźcy – według państwa pochodzenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych opublikowanych w Statystyka, <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/typDokumentu/2/rok/2020/> [dostęp: 26.03.2022].

W 2020 r. najwięcej wniosków o przyznanie statusu uchodźców złożyli obywatele Rosji – 264. Następnie byli to obywatele Syrii – 183, Turcji – 160, Ukrainy – 91 oraz Białorusi – 75 (zob. wyk. 5). W 2021 r. wnioski uchodźcze wnosili w większości obywatele Rosji – 281, Afganistanu – 257, Turcji – 204, Białorusi – 179 oraz Syrii – 154. W następnej kolejności pod względem liczbowym byli obywatele Ukrainy, Iraku i Iranu (wykr. 6).

Wykres 6. Osoby składające w roku 2021 wnioski o nadanie statusu uchodźcy – według państwa pochodzenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych opublikowanych w Statystyka, <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/typDokumentu/2/rok/2020/> [dostęp: 26.03.2022].

Zaprezentowane dane statystyczne ukazują sytuację na granicy polsko-białoruskiej w ostatnich dwóch latach. Szczególną uwagę zwraca odnotowany w 2021 r. istotny statystycznie wzrost liczby osób, które próbowały przekroczyć granicę wbrew przepisom prawa. Wydarzenia, które miały miejsce w ostatnim półroczu 2021 r. stały się przedmiotem ożywionego dyskursu politycznego, społecznego oraz medialnego. Szczególną uwagę zwraca ostatni z wymienionych, z racji na rolę mediów w kształtowaniu opinii publicznej i budowaniu wyobrażenia człowieka na temat otaczającego go świata. Dlatego w dalszej części artykułu analizie poddane zostaną typy współczesnych mediów, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki kwalifikowania Internetu jako środka masowego komunikowania. Zaprezentowane zostaną również najważniejsze funkcje przypisywane mediom.

4. Media i ich rola w kształtowaniu opinii publicznej

Komunikacja jest ściśle związana z podejmowanymi interakcjami między jednostkami, które są nierozdzielną częścią samego procesu komunikowania. Proces komunikacji dzieli się na komunikowanie bezpośrednie, interpersonalne między dwoma osobami, oraz masowe, skierowane do szerszego grona odbiorców⁶⁰.

Termin „komunikowanie masowe” został zaczerpnięty z angielskiego *mass communication*. Definiowany jest jako „rozpowszechnianie informacji, komunikatów przy pomocy wyspecjalizowanych środków technicznych, które muszą być skierowane do liczebnie wielkich, zróżnicowanych społecznie rzesz odbiorców”⁶¹. Charakterystycznymi cechami tego procesu jest warunek publiczności emitowanych przekazów, zaistnienie czasowego i przestrzennego dystansu pomiędzy uczestnikami procesu. Informacje są przekazywane jednokierunkowo, tj. od nadawcy do adresata. Komunikowanie powinno być zapośredniczone przez wyspecjalizowane media techniczne, przekąźniki, gazety, radio czy telewizję, a także adresatem przekazów powinna być rozproszona publiczność, która pozostaje całkowicie anonimowa dla nadawcy komunikatu⁶².

Jak już zasygnalizowano, do przekazywania informacji potrzebne są specjalne narzędzia techniczne, klasyfikowane jako środki masowego przekazu. W oparciu o definicję encyklopedyczną, poprzez środki masowego przekazu rozumie się wszelkie „urządzenia i instytucje, za pomocą których przesyłane są treści do bardzo licznej i zróżnicowanej publiczności”⁶³, czyli wszelkie nośniki, które mogą przekazać informację

60 S. Michalczyk, *Teoria komunikowania masowego. Skrypt dla studentów dziennikarstwa i komunikacji społecznej*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2019, s. 54.

61 Ibidem, s. 60-61.

62 Ibidem.

63 „Środki masowego przekazu” [hasło] [w:] *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl [dostęp: 2.12.2021].

od nadawcy do adresata. Na gruncie nauki o mediach zasadniczo wyróżnia się trzy typy (stopnie) mediów⁶⁴. Do mediów pierwszego stopnia zalicza się język oraz niewerbalne formy komunikacji – mimikę, gesty oraz mowę ciała. Jako media drugiego stopnia uznaje się: pismo, druk, gazetę, czasopismo, książkę. Natomiast media trzeciego stopnia to wszelkie urządzenia techniczne przekazywanych komunikatów – jak radio, telewizor, komputer – pośredniczące między nadawcą a adresatem⁶⁵.

Literatura przedmiotu wskazuje, iż istnieje podział na tzw. stare media i nowe media. Do pierwszego typu mediów zaliczamy takie środki przekazu jak prasa, radio czy telewizja, natomiast do nowych – telegazetę oraz Internet⁶⁶. Charakterystyczne dla nowych mediów jest to, że powstały one na gruncie starych mediów, przekształconych w postać cyfrową i wzbogaconych o multimedialność. Są one powszechnie dostępne (wręcz wszechobecne), interaktywne, posiadają wiele sposobów użytkowania. Co więcej, ich ważnym unowocześnieniem jest możliwość aktualizacji, co pozwala na najświeższy obraz pozyskiwanych informacji⁶⁷.

Zgodnie z art. 7 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe⁶⁸ przez pojęcie „prasa” rozumieć należy „publikacje periodyczne, które nie tworzą zamkniętej, jednorodnej całości, ukazujące się nie rzadziej niż raz do roku, opatrzone stałym tytułem albo nazwą, numerem bieżącym i datą, a w szczególności: dzienniki i czasopisma, serwisy agencyjne, stałe przekazy teleksowe, biuletyny, programy radiowe i telewizyjne oraz kroniki filmowe”. Uwzględniając zawartą w przywołanym akcie prawnym definicję legalną prasy, są nią także „wszelkie istniejące i powstające w wyniku postępu technicznego środki masowego przekazywania, w tym także rozgłoszenie oraz tele- i radiowęzły zakładowe, upowszechniające publikacje periodyczne za pomocą druku, wizji, fonii lub innej techniki rozpowszechniania”. Podkreślić należy, że na gruncie art. 7 ust. 1 pkt 1 ustawy prasa „obejmuje również zespoły ludzi i poszczególne osoby zajmujące się działalnością dziennikarską”. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że przyjęta definicja cechuje się szerokim zakresem i swoistą elastycznością, dzięki czemu możliwe staje się zakwalifikowanie do prasy różnorodnych form przekazów, które powstają wraz z postępem technologicznym. Uogólniając – przyjęcie, iż dana publikacja jest prasą wymaga wykazania, że posiada ona takie cechy, jak: „periodyczność, [...] brak zamkniętej, jednorodnej całości, [...] ukazywanie się nie rzadziej niż raz do roku, [...] opatrzenie stałym tytułem albo nazwą, numerem bieżącym i datą”⁶⁹. Prasą są więc różnorodne formy przekazu, zawierające informacje na temat otaczającej rzeczywistości, prezentujące przede wszystkim bieżące wydarzenia o charakterze politycznym, społecznym, gospodarczym, kulturalnym czy naukowym. Powszechnie z pojęciem prasy łączona jest w szczególności gazeta, którą charakteryzuje m.in. pewna uniwersalność treści oraz szerokie grono odbiorców⁷⁰. Nie ulega także wątpliwości, że do prasy zaliczone mogą być również portale internetowe, o ile zachowują periodyczność (cykliczność) informowania opinii publicznej o określonych faktach (społecznych, ekonomicznych, gospodarczych, politycznych, oświatowych, kulturalnych) pod oznaczonym tytułem, nazwą, adresem czy nawet linkiem, na stworzonej specjalnie w tym celu stronie internetowej⁷¹. Przedmiotem opisanych w dalszej części artykułu badań stała się działalność właśnie takich portali internetowych.

Radio jest medium audialnym, które współcześnie pełni głównie funkcję rozrywkową. Odbiór przekazu tego medium następuje przez odbiorniki radiowe, do których odbiorcy mają łatwy dostęp, bowiem jak same przekazy cechują się one powszechnością oraz masowością. Wielu badaczy radia wskazuje na towarzyszący charakter tego medium, który opiera się w głównej mierze na słuchaniu radia „w tle”, czyli jako dodatek do innej wykonywanej w tym samym czasie czynności. Taki charakter radia zapewnia mu

64 S. Michalczyk, *Teoria komunikowania masowego...*, op.cit., s. 62.

65 Ibidem.

66 Ibidem, s. 63.

67 A. Kozłowska, *Oddziaływanie mass mediów*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006, s. 45, http://otworzksiazke.pl/ksiazka/oddziaływanie_mass_mediow/ [dostęp: 01.12.2021].

68 Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe, tj. Dz.U. 2018, poz. 1914.

69 K. Drozdowicz [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, LEX.

70 M. Siwicki, *Prasa internetowa a obowiązek rejestracji prasy*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 1, s. 61.

71 Zob. postanowienie WSA w Warszawie z 30 października 2008 r., II SA/Wa 1885/2007, LEX 521930; wyrok SN z 24 czerwca 2014 r., I CSK 532/13, OSNC 2015, poz. 61; wyrok SN z 28 października 2016 r., I CSK 695/15, OSNC 2017, poz. 73.

niewątpliwie dobrą frekwencją, jeżeli chodzi o liczbę odbiorców, lecz może powodować, że mały odsetek odbiorców przyswaja całość informacji transmitowanych przez omawiane medium. Ulotność słowa wypowiedzianego jako komunikatu w programie radiowym również działa na niekorzyść odbiorców, bowiem nie mogą oni wrócić i odtworzyć ponownie usłyszanego komunikatu⁷².

Telewizja, podobnie jak radio, także jest medium audialnym⁷³. Medium, jakim jest telewizja charakteryzuje przekaz komunikatów za pomocą transmisji obrazu i dźwięku, zarówno treści odtwarzanych, jak i nadawanych na żywo. Należy podkreślić, że przekazy telewizyjne charakteryzują się zróżnicowanymi formami. Jak wskazuje literatura przedmiotu, „istotnym rysem telewizji jest poczucie osobistego zaangażowania, które tworzy się między widzami a prezenterami czy aktorami”⁷⁴.

Jak już wcześniej sygnalizowano, Internet kwalifikowany jest jako nowe medium masowe, które pozwala na interaktywność. Może stanowić osobne medium, ale również może niejako „współpracować” z tradycyjnymi mediami. Kooperacja ta może polegać na stworzeniu przez tradycyjne media witryn internetowych, na których umieszczane są zarówno główne, jak i dodatkowe informacje dla odbiorców. Dzięki takiemu zastosowaniu nowych technologii odbiorca ma większą możliwość decydowania o przekazie (np. o czasie czy sposobie jego odbioru), natomiast nadawca zachowuje decyzję o kształcie transmisji⁷⁵. Największą zaletą Internetu według badaczek i badaczy mediów jest fakt, iż nie wypiera innych mediów masowych – wręcz przeciwnie, bardzo dobrze z nimi koreluje⁷⁶. Do zalet Internetu zalicza się także możliwość wyrażania własnej opinii (przez komentowanie bądź udostępnianie). Wypowiedź, która jest wynikiem wyrażenia przez użytkownika własnej opinii natychmiast trafia do bardzo szerokiego grona odbiorców i bezsprzecznie uzyskuje atrybut publicznej⁷⁷.

Pomimo upływu czasu i rozpowszechnienia się Internetu, nadal wielu badaczy ma wątpliwości, czy Internet powinien być kwalifikowany jako medium masowe, bowiem jest on niejako połączeniem wszystkich rodzajów mediów (telewizji, radia oraz prasy), a zarazem posiada swoje cechy, które odpowiadają charakterystyce i definicji mass mediów. Podobieństwa pomiędzy Internetem a innymi mediami to głównie ogólnosiątkowy zasięg, powszechność oraz proces przekazywania informacji. Próbę rozstrzygnięcia sporu w zakresie możliwości zakwalifikowania Internetu do grupy mediów masowych spotkać można w wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 12 lipca 2012 roku (I SA/Łd 646/12), podczas którego organ rozstrzygający starał się odpowiedzieć na pytanie, „czy Internet może być uznany jako środek masowego przekazu[...]?”⁷⁸. W przywołanym orzeczeniu WSA powołał się na definicję środków masowego przekazu PWN oraz stwierdził, iż „obecnie nie sposób kwestionować znaczenia Internetu jako środka porozumiewania się i zdobywania różnego rodzaju informacji. Zdaniem Sądu dostępność, którą można już uznać za powszechną, a także zakres wykorzystania, bez wątplenia pozwalają zaliczyć Internet do środków masowego przekazu”⁷⁸.

W oparciu o uznane klasyfikacje, w literaturze przedmiotu wskazuje się na występowanie poszczególnych funkcji mediów. Jako fundamentalną uznaje się funkcję informacyjną, która ma centralne znaczenie w przekazywaniu nowej wiedzy o wydarzeniach i stanach rzeczy, których odbiorcy uprzednio nie mieli⁷⁹. Realizacja wspomnianej funkcji obejmuje w szczególności obserwację otoczenia i powiadamianie o ważnych zdarzeniach – głównie nagłych i nadzwyczajnych, które naruszają ustalony porządek w społeczeństwie; wskazuje stosunki władzy i zależności społeczne, czyli zasady rządzące ustalonym porządkiem oraz instytu-

72 A. Iwanicka, N. Walter, *Radio w sieci – kontra czy wzmocnienie tradycyjnego radia?*, „Neodidagmata” 2005, nr 27/28, s. 108-109.

73 D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 53.

74 Ibidem.

75 M. Juza, *Internet jako nowe medium masowe: szanse, zagrożenia, perspektywy*, „Studia Medioznawcze”, nr 2 (29), s. 68, <https://core.ac.uk/download/pdf/286319026.pdf> [dostęp: 24.06.2022].

76 K. Fabjaniak-Czeraniak, *Internetowe media społecznościowe jako narzędzie public relations*, [w:] K. Kubiak (red.), *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych niepewności*, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa 2012, s. 177-179.

77 A. Młynarska-Sobaczewska, *Wolność wirtualnej wypowiedzi*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2, s. 49.

78 Wyrok WSA w Łodzi z 12 lipca 2012 r, I SA/Łd 646/12, LEX 1266471.

79 S. Michalczyk, *Teoria komunikowania masowego...*, op.cit., s. 65.

cje, które strzegą nałożonego porządku, a także stosowane praktyki w tym zakresie oraz te praktyki, które stanowią zagrożenie dla wypracowanych norm; wspomagają innowacje i działania społeczeństwa w jego rozwoju, upowszechniając wiedzę o nowych środkach, rozwiązaniach oraz działaniach, które pozwalają na poprawę warunków życia społeczeństwa⁸⁰. Należy podkreślić, że przekazywana informacja w ramach realizacji omawianej funkcji musi być informacją rzetelną, która pozwala odbiorcy na zbudowanie obiektywnego poglądu po jej otrzymaniu⁸¹. Niezaprzeczalnym zagrożeniem dla funkcji informacyjnej jest stosowana praktyka filtrowania informacji przez nadawców (zależna od decyzji wydawców), czego skutkiem staje się przekazywanie informacji o zakrzywionym obrazie, nie przedstawiającej stanu faktycznego⁸².

Inną funkcją jest funkcja korelacyjna, która wyjaśnia, interpretuje i komentuje znaczenie przekazywanych informacji, eksponuje konkretne postacie, ma na celu socjalizację odbiorców poprzez ukazywanie konkretnych wzorców osobowych czy ról społecznych, a także ma za zadanie łagodzić spory i konflikty poprzez wskazanie kompromisów w celu ich rozwiązania⁸³. Media realizują także funkcje ciągłości, wskazując elementy dziedzictwa kulturowego, które kształtują w dużej mierze tożsamość odbiorcy, a także podtrzymują wspólne dla niego wartości⁸⁴.

Ostatnią wyodrębnioną funkcją jest zapewnienie rozrywki, odpoczynku, relaksu i okazji do redukcji napięcia społecznego⁸⁵. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na niepożądane zjawisko, które można zaobserwować w praktykach medialnych, tj. wykorzystywania poważnych tematów w celu realizacji funkcji rozrywki (a nie funkcji informacyjnej). Co więcej, należy zastanowić się, czy nie stoi to w sprzeczności z zasadami prowadzenia rzetelnego dziennikarstwa, które powinno przekazywać rzetelne, bezstronne informacje, oparte na wiarygodnych źródłach⁸⁶.

Na gruncie polskim swoiste rozwinięcie funkcji przedstawionych w literaturze – przede wszystkim zaś funkcji informacyjnej – można odnaleźć zarówno w Konstytucji RP, jak i w Prawie prasowym. Już bowiem na gruncie art. 1 p.p. podkreśla się, że prasa „korzysta z wolności wypowiedzi i urzeczywistnia prawo obywateli do ich rzetelnego informowania, jawności życia publicznego oraz kontroli i krytyki społecznej”. Jednocześnie wspomniana regulacja wyraźnie wskazuje, że wolność ta znajduje swoje zakorzenienie w postanowieniach Konstytucji RP. Nie ulega wątpliwości, że wiodące znaczenie mają w tej kwestii art. 14 i 54 ustawy zasadniczej. Pierwszy z nich gwarantuje wolność prasy i innych środków społecznego przekazu, nadając tej zasadzie rangę zasady ustrojowej⁸⁷. Drugi – art. 54 Konstytucji RP – wyraża trzy wolności, pozostające w silnej wzajemnej korelacji: „wolność wyrażania swoich poglądów, wolność pozyskiwania informacji, wolność rozpowszechniania informacji”⁸⁸. Jednocześnie, jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, wolność pozyskiwania informacji swoim zakresem wykracza poza prawo do uzyskiwania informacji (prawo obywatela do bycia poinformowanym), uwzględnia bowiem również – szczególnie istotną dla mediów – wolność poszukiwania informacji. Z kolei wolność rozpowszechniania informacji obejmuje swoim zakresem m. in. przekazywanie informacji szerszemu gronu odbiorców, w szczególności za pośrednictwem mediów⁸⁹. Jak widać, wolności te wpisują się i wzmacniają realizowane przez media funkcje, a przede wszystkim – funkcję informacyjną.

80 M. Mrozowski, *Przenikanie mediów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020, s. 161.

81 R. Szwed, *Funkcje mediów w demokracjach*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2020, t. 12, nr 4, s. 11, <https://doi.org/10.18290/rns20484-1> [dostęp: 15.11.2021].

82 B. Kicior, *Po co nam media – po co my mediom? Funkcje i oddziaływanie mediów masowych w społeczeństwie*, „Social Contexts”, 2018, t. 6, nr 1, s. 60, <http://kontekstyspoleczne.umcs.lublin.pl/wp-content/uploads/2018/12/Kicior-6-1-2018.pdf> [dostęp: 15.11.2021].

83 M. Mrozowski, *Przenikanie mediów...*, op.cit., s. 161.

84 Ibidem.

85 Ibidem.

86 Kodeks Etyki Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, <https://sdp.pl/kodeks-etyki-sdp/> [dostęp: 2.12.2021].

87 P. Tuleja [w:] P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer, wyd. 2, Warszawa 2021, LEX – komentarz do art. 14.

88 M. Zaremba [w:] M. Zaremba (red.), *Prawo prasowe...*, op.cit., LEX – komentarz do art. 1.

89 Ibidem.

Szeroki zakres realizowanych przez media funkcji sprawia, iż w istotnym stopniu kształtują one poglądy człowieka o otaczającej go rzeczywistości, wpływają na postawy w odniesieniu do określonych zjawisk oraz na sądy o tych zjawiskach⁹⁰. Jednocześnie media – z uwagi na przypisane im funkcje i realizowane przez nie zadania – reagują na zmiany w rzeczywistości społecznej, jak bowiem sygnalizowano – jedną z ich ról stało się powiadamianie o wydarzeniach istotnych, które naruszają ustalony w społeczeństwie porządek i ład. Ta konstatacja tłumaczy szerokie zainteresowanie mediów problematyką tzw. kryzysu na granicy polsko-białoruskiej. Rozpowszechnianie przez media informacji dotyczących sytuacji na granicy wpisuje się w realizowane przez nie funkcje – przede wszystkim w funkcję informacyjną. Prowadzony w II półroczu 2021 r. ożywiony dyskurs medialny „wokół” kryzysu na granicy polsko-białoruskiej dostrzegalny był we wszystkich typach mediów, włączając Internet, który w ocenie autorek i autorów należy zaliczyć do środków masowego komunikowania. Jednocześnie intensywność i szybkość przekazu, jakie charakteryzowały omawiany okres, skłaniają do głębszej refleksji nad możliwymi konsekwencjami prowadzonego dyskursu, zwłaszcza, że w badanym okresie z uwagi na wprowadzenie stanu wyjątkowego następowały zmiany w zakresie dostępu do informacji. To w naturalny sposób rodzi pytanie o jakość, rzetelność oraz obiektywizm przekazywanych informacji. Biorąc pod uwagę powyższe, badaczki i badacze z Centrum Analiz Kryminologicznych Uniwersytetu Warszawskiego zdecydowali się na przeprowadzenie pogłębionej analizy dyskursu medialnego w odniesieniu do sytuacji na granicy polsko-białoruskiej, biorąc za przedmiot badań fragment koncentrujący się na sposobie prezentowania uchodźców w związku z kryzysem na granicy polsko-białoruskiej przez wybrane polskie informacyjne portale internetowe.

5. Metodologia badania

5.1. Pytania badawcze

Celem zrealizowanego badania była próba odpowiedzi na pytanie, jak przedstawiany jest w mediach wizerunek uchodźcy w związku z kryzysem migracyjnym na granicy polsko-białoruskiej? W związku z dość ogólnym charakterem tak sformułowanego pytania, zostały postawione bardziej szczegółowe pytania badawcze:

1. Czy definicje medialne pojęcia „uchodźca” różnią się od definicji normatywnych?
2. Czy media stosują rozróżnienie między pojęciami „uchodźca”, „imigrant”, „cudzoziemiec”, które mają swoje legalne definicje w aktach prawa krajowego i międzynarodowego?
3. Jak w odbiorze społecznym postrzegany może być uchodźca na podstawie tego, co prezentują na jego temat media? Czy sposób prezentowania przez media uchodźców na granicy polsko-białoruskiej może prowadzić do kształtowania w społeczeństwie nieprawidłowego obrazu problemu uchodźstwa?
4. Czy sposób prezentowania przez media sytuacji na granicy polsko-białoruskiej może przyczynić się do wzrostu nieprzychylnych postaw wobec uchodźców?
5. Czy wprowadzenie stanu wyjątkowego wpłynęło na realizowanie przez media funkcji informacyjnej i rzetelność przekazu? Jeżeli tak, to w jaki sposób?

Aby udzielić odpowiedzi na pytania badawcze, dokonano analizy pól semantycznych hasła „uchodźca” w internetowych portalach informacyjnych, a otrzymane definicje zestawiono z definicjami tego pojęcia w prawie zarówno polskim, jak i międzynarodowym. Definicje normatywne wyznaczają pewne ramy rozumienia i interpretowania analizowanego słowa. Badając sposób, w jaki operują nim media, autorki i autorzy chcieli sprawdzić, czy granice te nie zostały przekroczone, a więc czy sens tego pojęcia nie został zmieniony.

90 W. Adamczyk, *Media masowe w procesie budowania demokracji w Polsce (1989–1995)*, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 1999, s. 141.

Zgodnie z obowiązującymi aktami prawnymi pojęcia „uchodźca”, „imigrant” i „cudzoziemiec” różnią się między sobą nie tylko na płaszczyźnie znaczeniowej, ale wynikają z nich także różne obowiązki państwa i prawa przysługujące tym osobom. Potencjalne zrównanie tych pojęć mogłoby wpłynąć na społeczne postrzeganie kryzysu migracyjnego. Odbiór informacji zależy zarówno od jej treści, jak i sposobu przedstawienia, w tym użytego słownictwa.

Omawiając możliwe działanie kryminogenne mediów, należy z kolei zwrócić uwagę na znane kryminologii pojęcie paniki moralnej. Jego autorem jest S. Cohen, który w wydanej w 1972 r. publikacji *Folk Devils and Moral Panics* wskazał, że pod pojęciem tym kryje się wroga i nieproporcjonalna reakcja społeczna wymierzona przeciw konkretnym warunkom, osobie lub grupom, które są postrzegane jako zagrożenie dla wartości społecznych⁹¹. Pojęcie paniki moralnej rozwijali także E. Goode i N. Ben-Yehuda, którzy wskazali na pięć elementów charakteryzujących to zjawisko. Zmiennymi tymi są: reakcja na nieproporcjonalną skalę; koncentracja na lęku; wrogie nastawienie do podmiotu / obiektu, który generuje panikę; powszechne przeświadczenie, że zagrożenie ma charakter realny oraz zmienność, która odzwierciedla pewną nieprzewidywalność paniki w odniesieniu do jej intensywności oraz skali. Biorąc pod uwagę temat niniejszego artykułu oraz przedmiot badania, podkreślić należy, iż przywołani Autorzy podkreślali rolę mediów w kreowaniu i rozwijaniu paniki moralnej⁹². Uwzględniając powyższe oraz fakt, że uchodźcy już z samego faktu bycia grupą „obcą” narażeni są na negatywne reakcje, zasadne wydaje się zbadanie tego, czy ich wizerunek prezentowany przez media może przyczynić się do nieprzychylności społeczeństwa polskiego wobec nich.

Wprowadzenie stanu wyjątkowego na obszarze wzdłuż granicy polsko-białoruskiej spowodowało, że strefa ta została niejako „odcięta” od oczu obywateli, pozbawiając ich tym samym możliwości zdobywania informacji „z pierwszej ręki”. Zrodziła się więc potrzeba zewnętrznego, łatwo dostępnego źródła informacji, jakim stały się właśnie media. Należy jednak zaznaczyć, że ze względu na stan wyjątkowy dla dziennikarek i dziennikarzy również teren ten pozostaje niedostępny. Ich rola ogranicza się więc do cytowania wiadomości pochodzących z innych źródeł, czyli m.in. od Straży Granicznej czy rządu, ale także z mediów społecznościowych, jak np. Twitter. Rodzi się w tym miejscu pytanie, czy przekazywana za pośrednictwem informacji jest rzetelna i zgodna z rzeczywistością. Skoro media zobowiązane są do informowania społeczeństwa o wydarzeniach, należy sprawdzić, czy w tej sytuacji zadanie to faktycznie jest wykonywane. Uwzględniając powyższe, analiza została przeprowadzona przed i po wprowadzeniu stanu wyjątkowego.

5.2. Opis metody

W teorii pól semantycznych twierdzi się, że język składa się z grup słów (pól znaczeniowych), które wzajemnie określają swoje granice znaczeniowe, tworząc w ten sposób określone kategorie połączone siecią relacji semantycznych⁹³. W badaniu przyjęto lingwistyczną definicję pola semantycznego jako „uporządkowanej grupy wyrazów powiązanych przynależnością do wspólnej kategorii znaczeniowej”⁹⁴. Wybrana metoda, zgodnie z definicją pola semantycznego, ma pozwolić określić siatkę powiązań wybranych słów-kluczy z innymi słowami w danych tekstach, tworząc w ten sposób specyficzny słownik danej grupy społecznej⁹⁵. R. Robin twierdzi, że aby taka procedura była możliwa, trzeba określić zwroty i słowa, które w analizowanym tekście pełnią konkretne funkcje wobec wybranego słowa-klucza (podmiotu). Są to następujące funkcje:

- a. określenia – wskazują cechy podmiotu, jaki jest, sposób bycia;
- b. asocjacje – wskazują z czym się podmiot kojarzy, wiąże, co mu towarzyszy;

91 S. Cohen, *Folk Devils and Moral Panics*, MacGibbon & Kee, London 1972.

92 E. Goode, N. Ben-Yehuda, *Moral Panics: the Social Construction of Deviance*, Wiley-Blackwell, New York 2009, s. 19-33.

93 J. Pacek, *Pole semantyczne terminu „książka elektroniczna”*, „Zagadnienia Informacji Naukowej – Studia Informacyjne” 2016, t. 54, nr 1, s. 97 <https://www.doi.org/10.36702/zin.290>; R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, s. 361.

94 Ibidem, s. 362.

95 R. Régine, *Badanie pól semantycznych: doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud*, [w:] M. Głowiński (red.), *Język i społeczeństwo*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1980, s. 252-272.

- c. opozycje – przedstawiają, co przeciwstawia się podmiotowi;
- d. ekwiwalenty – informują z czym jest utożsamiany podmiot, określania występujące wymiennie względem podmiotu;
- e. opis działań podmiotu – wskazuje czyny podmiotu, co robi i jakie są tego skutki;
- f. opis działań wobec podmiotu – wskazuje działania skierowane na podmiot, jakie działania są wobec niego podejmowane⁹⁶.

W polskiej literaturze przedmiotu metodę opracowaną przez R. Robin traktuje się jako pewien podstawowy schemat badawczy, wprowadzając do niego, w zależności od potrzeb badawczych, różnorakie modyfikacje⁹⁷. Dlatego śladem K. Warmińskiej i A. Urbaniak zdecydowano się na opracowanie wyników analizy w formie opisowej⁹⁸. Dodatkowym elementem wprowadzonym przez zespół badawczy było rozróżnienie źródeł wypowiedzi. Zabieg ten miał na celu sprawdzenie, ile z podawanych przez media wiadomości jest wypowiedziami samych dziennikarek i dziennikarzy, a ile cytowaniami innych osób czy instytucji.

Należy podkreślić, że za pomocą wybranej metody niemożliwe jest analizowanie retorycznych i ideologicznych aspektów wypowiedzi, które można ujawniać jedynie przy analizie całych wypowiedzi, nie zaś na poziomie słów, jak w tym przypadku⁹⁹.

5.3 Dobór źródeł

Materiał badawczy ograniczony został do informacji pozyskiwanych z portali internetowych. Dlatego w dalszej części rozważań omówione zostaną przyczyny odrzucenia innych rodzajów mediów, tzn. telewizji, radia oraz prasy, scharakteryzowanych we wcześniejszej części artykułu.

Z analizy przekazów telewizyjnych zrezygnowano przede wszystkim ze względu na nierozzerwalne połączenie słowa z obrazem. O ile w wiadomościach internetowych czy prasowych obraz stanowi dodatek do treści pisanej, w przypadku telewizji zyskuje on znaczenie pierwszoplanowe – warstwa wizualna zaczyna dominować nad werbalną, stając się podstawą procesu nadawania sensu i interpretacji¹⁰⁰. Rodziłoby to dodatkowe trudności w postaci konieczności uwzględnienia w badaniu interpretacji obrazu – zabiegu dość ryzykownego, bo zawierającego w sobie element subiektywizmu widza. Ponadto obrana metoda badawcza umożliwia analizowanie wyłącznie tekstu. Z tego też powodu w przypadku przekazów internetowych ograniczono się jedynie do analizy treści tekstów, nie uwzględniając towarzyszących im grafik.

Kolejnym wyłączonym z próby medium jest radio. W tym przypadku wytłumaczenie ma charakter czysto pragmatyczny. Po pierwsze, praca z tekstem pisany jest łatwiejsza, daje możliwość „wyłapania” większej liczby istotnych szczegółów (aspekt ten pojawił się także w dyskusji na temat przekazów telewizyjnych, jednak kwestia „siły obrazu” miała w jej przypadku pierwszorzędne znaczenie). Drugi argument związany był z koniecznością sięgnięcia do audycji archiwalnych, które nie zawsze są dostępne.

Uwzględniając dotychczasowe przyczyny, można by zapytać, dlaczego w takim razie zrezygnowano z sięgnięcia po prasę, która w swojej strukturze zbliżona jest do wiadomości internetowych – przekaz oparty jest na tekście pisany, czasem uzupełnionym materiałem graficznym. Według raportu Instytutu Monitorowania Mediów z września 2021 r.¹⁰¹ prasa była najbardziej opiniotwórczym środkiem, stanowiąc

96 M. Kłosiński, *Semantyczna analiza pojęć „bezrobocie” i „bezrobotny” („bezrobotni”) w wypowiedziach prasowych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, t. 38, nr 3, s. 153; R. Régine, *Badanie pól semantycznych...*, op. cit., s. 252-256.

97 M. Dudkiewicz, *O korzyściach płynących z wiedzy, co myślą ludzie: wykorzystywanie metody pola semantycznego w projektach systemowych*, [w:] B. Fatyga, M. Dudkiewicz, B. Kietlińska (red.), *Praktyki Badawcze*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, Warszawa 2015, s. 160.

98 K. Warmińska, A. Urbaniak, *Czym jest Kraków? Analiza pola semantycznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2017, nr 3(963), s. 89-101, <https://doi.org/10.15678/ZNUEK.2017.0963.0306>.

99 R. Régine, *Badanie pól semantycznych...*, op. cit., s. 262, 277-278.

100 A. Kampka, *Retoryka wizualna. Perspektywy i pytania*, „Forum Artis Rethoricae” 2011, nr 1, s. 11, https://retoryka.edu.pl/wp-content/uploads/2018/05/far_nr1_art1.pdf [dostęp: 24.06.2022].

101 *Najbardziej opiniotwórcze media w Polsce 01–30.09.2021*, <https://www.imm.com.pl/najbardziej-opiniotworce-media-w-polsce-2020-raport-roczny/> [dostęp: 25.03.2022].

33% wszystkich cytowań. Zalicza się tu jednak wiele jej typów – dzienniki, tygodniki oraz miesięczniki i to właśnie mnogość rodzajów odpowiada za wysoki wynik łączny cytowań. Pojedyncze tytuły nie posiadają zbyt wysokich notowań – w ogólnym rankingu najbardziej opiniotwórczych mediów pierwsza pozycja papierowa znalazła się dopiero na piątym miejscu, wyprzedzona przez stację radiową, dwa portale internetowe oraz kanał telewizyjny. Wskazuje to na silniejszy wpływ poszczególnych internetowych stron informacyjnych niż konkretnych wydawnictw prasowych, przemawiając tym samym na korzyść Internetu. Dodatkową zaletą Internetu względem innych mediów jest szybkość przepływu informacji. Mogą być one udostępniane na bieżąco, bez opóźnienia wywołanego czasem oczekiwania na kolejne wydanie gazety czy następnym program informacyjny.

Podsumowując opisane wcześniej argumenty, za ograniczeniem analizy jedynie do wiadomości internetowych przemawiają:

- a. forma prezentacji – tekst pisany,
- b. pierwszoplanowe znaczenie tekstu względem obrazu,
- c. łatwa dostępność, w tym do materiałów archiwalnych,
- d. szybkość przepływu informacji.

Kolejnym etapem projektowania badania był wybór konkretnych portali internetowych. Początkowo rozważano dwa warianty – oparty na liczbie wyświetleń oraz odnoszący się do cytowań. Ze względu na wątpliwą miarodajność opcji pierwszej – samo wyświetlenie nie świadczy jeszcze o przeczytaniu – zrezygnowano z niej, skłaniając się do wyboru na podstawie liczby cytowań. W tym celu posłużono się danymi Instytutu Monitorowania Mediów zawartymi w raporcie rocznym *Najbardziej opiniotwórcze media w Polsce 2020 roku*¹⁰², które dla potwierdzenia ich aktualności zestawiono z analogicznym raportem miesięcznym odnoszącym się do stanu na wrzesień 2021 r.¹⁰³ Obie te publikacje w ogólnym rankingu piętnastu najbardziej opiniotwórczych mediów wymieniają cztery portale internetowe – onet.pl, wp.pl, interia.pl, money.pl. W zestawieniu samych źródeł internetowych portale te zajmują wiodące miejsca, przy czym za 2020 r. pierwsze miejsce otrzymał onet.pl, a dalej wp.pl, interia.pl i money.pl. Jediną zmianą we wrześniu 2021 było wysunięcie się Wirtualnej Polski na prowadzenie i wyprzedzenie Onetu. Na dalszych pozycjach plasowały się m.in. wpolityce.pl, wirtualnemedias.pl, gazeta.pl, pudelek.pl, jednak ich miejsca częściej ulegały zmianom, dlatego wyłączono je z analizy. Ostatecznie zrezygnowano także z uwzględnienia portalu money.pl, gdyż jego działalność ukierunkowana jest na ekonomię, biznes i finanse. Ponadto jest częścią holdingu wp.pl, więc istnieje prawdopodobieństwo powielenia informacji z włączonej do analizy strony wp.pl.

Finalnie analizą objęte zostały trzy portale internetowe: onet.pl, wp.pl oraz interia.pl. Wybór ten nie jest oczywiście zbiorem idealnym. Istnieje podejrzenie, że wszystkie trzy będą prezentowały dość zbliżone stanowisko na badany temat ze względu na swoją przychylność poglądom lewicowym. Wskazują na to wyniki badania CBOS dotyczącego wiarygodności mediów, zgodnie z którymi wszystkie te strony internetowe są uznawane za bardziej wiarygodne przez osoby o poglądach lewicowych oraz centrowych, niż prawicowych¹⁰⁴. Dwa z zaproponowanych pytań badawczych odnoszą się jednak do efektów, jakie media mogą wywoływać w społeczeństwie. Z tego względu priorytetowy był dla badaczy wybór portali na podstawie poziomu opiniotwórczości bez różnicowania na to, kto jest ich grupą docelową.

5.4. Zasady doboru materiału objętego analizą

Metoda analizy pól semantycznych zakłada konieczność wybrania definiowanego słowa-klucza, czyli podmiotu. W tym przypadku były to słowa „uchodźca”, „migrant” „imigrant” oraz „cudzoziemiec”. Pojęcia

102 *Najbardziej opiniotwórcze media w Polsce 01.01–31.12.2020*, <https://www.imm.com.pl/najbardziej-opiniotworcze-media-w-polsce-2020-raport-roczny/> [dostęp: 25.03.2022].

103 *Najbardziej opiniotwórcze media w Polsce 01-30.09.2021...*, op.cit.

104 *Wiarygodność mediów*, Komunikat z badań CBOS 2019, nr 70 s. 13, https://cbos.pl/SPIKOM.POL/2019/K_070_19.PDF [dostęp: 24.06.2022].

te, jak wspomniano w analizie normatywnych definicji słowa „uchodźca”, nie są tożsame. Po wstępnym przyjrzeniu się artykułom dotyczącym sytuacji na granicy polsko-białoruskiej okazało się jednak, że operują one wszystkimi tymi określeniami, odnosząc się do tej samej grupy osób. Postanowiono więc sprawdzić, czy autorzy i autorki artykułów nie zrównują tych pojęć, przypisując im jednakowe znaczenie.

Pojęcia kluczowe wybrane zostały na podstawie charakterystyki omawianej grupy. Należą do niej osoby, które opuściły swój kraj pochodzenia, by udać się do innego, rozpoczynając tym samym proces migracyjny. Bez wątplenia są więc migrantami, a z punktu widzenia Polski jako kraju, do którego dotarli, są także imigrantami. Jako osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego są również cudzoziemcami. Ponadto, ze względu na motywacje stojące za podjęciem decyzji o opuszczeniu kraju oraz konieczną dla nich pomoc, do opisu przynajmniej części z nich można użyć terminu „uchodźca”.

Aby artykuł mógł zostać zakwalifikowany do próby, musiał spełnić następujące warunki. Po pierwsze konieczny był bezpośredni związek z którymkolwiek słowem-kluczem w postaci jego wystąpienia w tekście w dowolnej formie gramatycznej (np. „uchodźców”, „uchodźcach”, „migranci”, „imigrantom”). Wymóg ten został zrealizowany przez użycie tego hasła do wyszukiwania artykułów na poszczególnych portalach. Posłużono się funkcją wyszukiwania zaawansowanej przeglądarki Google. Portale zostały zawężone tylko do ich części poświęconej wiadomościom bieżącym, tj. wydarzenia.interia.pl, wiadomosci.onet.pl, wiadomosci.wp.pl.

Drugim warunkiem był związek tematyki artykułu z kryzysem migracyjnym na granicy polsko-białoruskiej. Wprowadzony on został z obawy przed wystąpieniem artykułów zawierających interesujące badaczki i badaczy słowo, jednak odnoszących się do innej tematyki, np. emigracji Polaków, sytuacji w innych krajach lub kryzysów migracyjnych występujących w przeszłości. Dla uwzględnienia tego kryterium przyjęto, że artykuł powinien poruszać kwestie związane z kryzysem na granicy polsko-białoruskiej lub wprowadzonym w związku z nim stanem wyjątkowym, koncentrując się na wydarzeniach, w które zaangażowany był badany podmiot. Ten warunek realizowany był na etapie lektury artykułów wyszukanych na podstawie omówionego wcześniej słowa-klucza i stanowił podstawę ewentualnego odrzucenia tekstu, jeżeli dotyczył innego tematu.

Badaniem objęto łączny okres ośmiu tygodni – cztery przed i cztery po wprowadzeniu na obszarze przygranicznym stanu wyjątkowego (w dniu 2 września 2021 r.). Wybór tej daty jako punktu centralnego wynika ze zmian, które zostały wówczas wprowadzone. Jak było to wcześniej sygnalizowane, nastąpiło znaczne ograniczenie dostępności tego terenu, także dla mediów. Taki dobór przedziałów czasowych powinien zatem umożliwić zauważenie i analizę ewentualnych zmian w przekazach medialnych na badany temat.

6. Wyniki zrealizowanego badania

Łącznie analizie poddano 238 artykułów z trzech portali internetowych – Interia, Onet i WP. Dla pierwszego okresu (przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego) przeanalizowano łącznie 155 artykułów, a w drugim – 83.

Zamieszczone wyniki podzielone zostały według analizowanych portali, w ramach których wyszczególniono kolejne kategorie wchodzące w skład pól semantycznych. W nawiasach podano łączną liczbę wystąpień danego słowa lub związku wyrazowego. Zestawienie kończy się podsumowaniem zebranych informacji oraz odpowiedzią na postawione pytania badawcze.

6.1 Interia

Przeanalizowane zostały łącznie 104 artykuły opublikowane w portalu Interia – 64 przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego i 40 po tym wydarzeniu. Między tymi okresami widoczna jest różnica w źródłach wypowiedzi. Przed 2 września największą grupę stanowią teksty oryginalne dziennikarek i dziennikarzy. Cytują oni także inne źródła, w głównej mierze Straż Graniczną, a dalej wypowiedzi ministrów i posłów (najczęściej Koalicji Obywatelskiej) oraz przedstawicieli i przedstawicielek fundacji, jednak pojawiają się one rzadziej.

W drugim okresie badania największą grupę stanowią przywołania wypowiedzi reprezentantów rządu. Na drugim miejscu znajdują się informacje przekazywane przez Straż Graniczną, a dopiero na trzecim wypowiedzi oryginalne dziennikarek i dziennikarzy. Wypowiedzi członków i członkiń fundacji są marginalne. Fakt ten nie dziwi, biorąc pod uwagę, że stan wyjątkowy ograniczył mediom, a także organizacjom dostęp do strefy przygranicznej. O ile wcześniej mogły relacjonować bezpośrednio z miejsca wydarzeń, o tyle później musiały posługiwać się informacjami zapożyczonymi z dostępnych źródeł.

6.1.1 Określenia

Zarówno w artykułach opublikowanych na Interii przed, jak i po wprowadzeniu stanu wyjątkowego opisane są cechy demograficzne grupy uchodźców. Najczęściej dotyczą one narodowości. W obu przypadkach trzy dominujące kraje pochodzenia to Irak, Afganistan i Syria. O ile jednak przed stanem wyjątkowym podobna jest liczba wystąpień Afganistanu (38) i Iraku (39), o tyle po jego wprowadzeniu Irak pojawiał się trzykrotnie częściej niż pozostałe dwa (27 wystąpień w porównaniu z 9 Afganistan i 7 Syria).

Kolejną cechą jest płeć. W tym przypadku widoczna jest zmiana narracji. W tekstach sprzed stanu wyjątkowego określenia z tej kategorii występowały głównie w odniesieniu do całej grupy, wskazując, że byli to młodzi mężczyźni, a wśród nich pojawiały się także kobiety i dzieci. W artykułach późniejszych ten model także występuje, ale pojawia się też inny, wskazujący na płeć przy opisie konkretnych osób, np. „kobieta zmarła”.

Jednym z najczęściej pojawiających się określeń spoza grupy cech demograficznych w obu przypadkach było słowo „nielegalni” – 36 razy przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego i 19 po. Przeważnie występowało w połączeniu ze słowem „imigranci”.

W artykułach sprzed 2 września dziennikarki i dziennikarze skupiali się przede wszystkim na złym stanie zdrowia (19) i potrzebie dostarczenia leków osobom przebywającym na granicy (5). Pojawiały się również wypowiedzi wskazujące na ich cierpienie, głód i bezbronność. Była to grupa wykorzystywana przez A. Łukaszenkę, traktowana instrumentalnie i niestanowiąca zagrożenia. Za Strażą Graniczną cytowane są też różne informacje, na przykład o liczbie uchodźców (grupa w Usnarzu), która waha się między 24 a 32 (w zależności od artykułu liczba ta się zmienia).

Po wprowadzeniu stanu rysuje się inny obraz. Najczęściej pojawiającym się tematem jest śmierć na granicy (23), czasem z dodatkową informacją o przyczynie – wychłodzeniu. Chociaż nadal wspominane jest, że są to osoby chore, biedne czy wycieńczone, określenia te widoczne są zdecydowanie rzadziej. Tym, co odróżnia ten okres od poprzedniego jest pokazanie negatywnego wizerunku grupy. Cytowane są wypowiedzi przedstawicieli rządu, wskazujące na powiązania uchodźców z terrorystami (7) przeszkolenie bojowe (1), a także związki z Federacją Rosyjską (3). Wspominane są także zaburzenia preferencji seksualnych, takie jak zoofilia i pedofilia. W tym okresie uchodźcy opisywani są jako grupa stanowiąca zagrożenie (4).

6.1.2 Asocjacje

Tym, co kojarzy się z omawianą grupą, zarówno przed, jak i po wprowadzeniu stanu wyjątkowego, jest przede wszystkim reżim i działania A. Łukaszenki. W tym kontekście pojawia się również odniesienie do działań służb białoruskich, a w artykułach opublikowanych po 2 września także hasło „wojna hybrydowa” oraz „prowokacje Białorusi”.

Druga grupa asocjacji dotyczy samego procesu migracji. W obu okresach pojawia się sformułowanie „nielegalna migracja”. Przed stanem wyjątkowym w analizowanych artykułach pisano o kwestii lub kryzysie migracyjnym, później jednak pojawia się też sformułowanie „presja migracyjna”.

W asocjacjach rysuje się także sposób odbioru całej sytuacji. Przed stanem wyjątkowym postrzegana jest ona jako problem, kryzys czy dramat. Z kolei w późniejszym okresie widoczne są takie asocjacje jak ryzyko, zagrożenie, głupota, cyrk i kryzys.

Co oczywiste, po wprowadzeniu stanu wyjątkowego także i on kojarzy się z podmiotem. Wskazuje na to często powtarzający się w artykułach z tego okresu fragment informujący o wprowadzeniu stanu, nawiązujący jednocześnie do „koczujących na granicy imigrantów” lub „migrantów używanych przez reżim Aleksandra Łukaszenki”. Warto jednak wspomnieć, że już przed wrześniem fundacje wspominały o trudności zdobycia informacji o omawianej grupie.

6.1.3 Opozycje

Hasła w tej kategorii pojawiały się zdecydowanie najrzadziej – łącznie 3. Nie należy ich jednak pomijać. Przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego działania grupy na granicy polsko-białoruskiej odróżnione zostały od marszu na granicę węgiersko-serbską czy turecko-grecką. Z kolei cała sytuacja przeciwstawiona została sytuacji w Afganistanie jako odmienna od niej.

Szczególnie ciekawa wydaje się jednak opozycja użyta w artykule opublikowanym pod koniec września. M. Kamiński przeciwstawił omawianą grupę ruchom uchodźczym, argumentując, że w przeciwieństwie do nich jest to „powodowana względami politycznymi masowa, nielegalna migracja”¹⁰⁵.

6.1.4. Ekwiwalenty

W analizowanych artykułach słowo „uchodźcy” użyte zostało 117 razy przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego i 29 razy po jego wprowadzeniu. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie w każdym tekście się ono pojawiło – nie zawierało go 26 z 64 przebadanych artykułów sprzed 2 września i 30 z 40 późniejszych.

Szczególnie istotne z perspektywy pytań badawczych słowa nazywające opisywaną grupę i liczby ich wystąpień przedstawia poniższa tabela. W obu okresach przoduje słowo „migranci”.

Tabela 3. Wybrane ekwiwalenty.

	przed	po
Uchodźcy	117	29
Migranci	165	72
Imigranci	47	42
Cudzoziemcy	80	19

Źródło: badania własne.

Jak już zostało wspomniane, nie w każdym artykule pojawiło się słowo „uchodźca”, a co za tym idzie, trudno stwierdzić, czy pozostałe określenia były zawsze używane zamiennie z nim. Można to jednak określić w stosunku do wymienności stosowania innych słów zawartych w tabeli. Przed 2 września tylko nieliczne artykuły operowały konsekwentnie jednym pojęciem. Zdecydowana większość używała co najmniej dwóch z powyższej tabeli, nadając im takie samo znaczenie. Inaczej wyglądało to w późniejszych tekstach. Większość używała tylko jednego pojęcia, zastępując je niemającymi różnych definicji prawnych synonimami, np. osoby, grupa, ludzie.

W obu okresach często używanymi ekwiwalentami były słowa „osoby” (100 przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego, 29 po) i „grupa” (42 przed, 23 po wprowadzeniu stanu wyjątkowego). Przed wrześniem wielokrotnie pojawiały się także wyrazy „ludzie” (29) i „obcokrajowcy” (19), które w późniejszym czasie

105 Granica polsko-białoruska. Szokujące slajdy na konferencji szefów MON, MSWiA i komendanta Straży Granicznej, <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-granica-polsko-bialoruska-szokujace-slajdy-na-konferencji-sz-nId,5508237> [dostęp: 07.07.2022]

widoczne były tylko kilka razy. W pierwszej części można było znaleźć także hasło „uciekiniery”, a w drugiej „szereg grup”, „fala”, „towarzysze” oraz „denat”.

6.1.5. Działania podmiotu

Opis działań przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego dotyczy przede wszystkim prób przekroczenia granicy i przebywania w jej okolicy. Najczęściej pojawiającym się czasownikiem jest „koczowanie” (120) oraz „nielegalne przekraczanie granicy” (55). Narracja z tego czasu wskazuje, że uchodźcy przebywają raczej po stronie białoruskiej (60) lub bardziej ogólnie „przy granicy” (19) – rzadko wskazuje się stronę polską jako miejsce ich pobytu (3). Mniej negatywnym odpowiednikiem „nielegalnych przekroczeń” są rzadziej pojawiające się sformułowania „przechodzenie do Polski” i „przekraczanie granicy” (łącznie 14). Wskazywane są także potrzeby i plany – chęć dostania się do Polski (18) oraz prośzenie o ochronę międzynarodową (17).

Publikowane są też sprzeczne informacje dotyczące ruchu uchodźców – z jednej strony Straż Graniczna wskazuje, że uchodźcy pozostają na miejscu (5) i nie chcą opuścić koczowiska (4), a z drugiej, że opuszczają teren (3) i rotują się (1). Wskazuje się, że udają się na Litwę (10), na granicę Polski z Łotwą (8) lub wracają na Białoruś (8), na której jednak nie chcą zostać (8). Czekają na wpuszczenie do Polski (3), jednak nie mogą ani do niej wejść (3), ani cofnąć się na Białoruś (3). Utrzymuje się, że uchodźcy utknęli w lesie oraz próbują naruszyć granicę państwa i forsują zaporę z drutu kolczastego.

Opisane są także działania podejmowane w obozowisku – np. rozpalanie ognisk (3), stawianie namiotów (3), spanie pod gołym niebem i na ziemi (2), picie ze strumyka (2). Narracja wskazuje, że uchodźcy próbują się również komunikować, używając w tym celu gestów i napisów (2) – informują w ten sposób o swoich problemach zdrowotnych (2).

W kilku przypadkach opisane są też działania uchodźców podejmowane przed dotarciem do granicy polsko-białoruskiej. Znaleźć można pojedyncze sformułowania takie jak „mieszkanie w hotelach”, „zwiedzanie Białorusi” lub „szybkie i komfortowe dostawanie się do Unii Europejskiej”.

Po wprowadzeniu stanu wyjątkowego wśród opisywanych działań podmiotu dominują próby nielegalnego dostania się do Polski lub przekroczenia granicy (30). Osoby uchodźcze „szturmują granicę”, „napierają”, „próbują się przez nią przedzierać” (łącznie 9), a także „przecinają ogrodzenie i przez nie przechodzą” (4). Rzadziej mówi się, że po prostu „przekraczają granicę” czy „przedostają się do Polski” (9).

Podobnie, jak we wcześniejszym okresie użyto czasownika „koczują”, w tym przypadku jednak częściej „na granicy” (5) niż na Białorusi (3), czy w Polsce (2). Innym słowem wskazującym na przebywanie w jednym miejscu jest „wegetowanie”. W analizowanych tekstach kilka razy występują hasła takie jak „przebywanie w obozowisku” oraz „błaganie o pomoc”. Narracje wskazują, że część osób tymczasowo przebywa w ośrodkach dla cudzoziemców lub szpitalach. Pojawia się tu też nieco inny obraz ich obozowiska niż we wcześniejszej narracji – uchodźcy „organizują festyn na granicy, rozgrywki, żartują” (3), co zdaniem M. Morawieckiego jest zachowaniem nieodpowiedzialnym i mogącym doprowadzić do prowokacji.

W okresie po wprowadzeniu stanu wyjątkowego w artykułach w narracji częściej widoczne są opisy negatywnych działań, t.j. „dziwne i niepokojące zachowanie” (2), „podejmowanie nielegalnych działań” (2), „współpraca z przemytnikami” (1), „rzucanie petard” (1). Uchodźcy ukrywają swoją tożsamość (2) oraz używają fałszywych dokumentów (2). Przed dostaniem się w okolice Polski część z nich działa w zbrojnych formacjach na Bliskim Wschodzie (1).

6.1.6. Działania wobec podmiotu

W artykułach sprzed wprowadzenia stanu wyjątkowego najwięcej działań wobec grupy przebywającej na granicy podejmowanych jest przez Straż Graniczną – przede wszystkim zapobiega ona i udaremnia przekroczenia granicy (43), zatrzymuje ludzi (41), nie dopuszcza do nich medyków, reporterów, fundacji (21) oraz pilnuje, zaślania i otacza we współpracy z wojskiem (19). Podejmuje wobec uchodźców także

czynności mające na celu identyfikację (4). Ogranicza również możliwość dostarczania koczującym jedzenia (6), utrudnia kontakt (3) i nie pozwala załatwiać potrzeb fizjologicznych (1).

Wielokrotnie opisane są działania strony białoruskiej – to ona uchodźców zaprasza, ściąga, organizuje ich transport i kieruje (21). Są jednak potem przez nią wypychani i przerzucani (17), a służby białoruskie zagradzają im drogę powrotną (17). Wspomniany jest też A. Łukaszenko, który osoby uchodźcze wykorzystuje i instrumentalizuje (15),

Uchodźcy są najpierw przywożeni, dostarczani, transportowani na granicę (15), następnie wypychani, zawracani i odwożeni z powrotem na Białoruś (20), a część trafia do ośrodków (8). Są zamknięci w obozie (1) oraz wymieniani i rotowani (4). Nie są wpuszczani do Polski (16), jednak otrzymują pomoc Państwa Polskiego (11). Posłowie Koalicji Obywatelskiej i instytucje zagraniczne wskazują, że to właśnie Polska powinna udzielić pomocy osobom uchodźczym (12). Według rządu państwo jest gotowe to zrobić (8), ale powinna się tym raczej zająć strona białoruska (1). Pojawiają się też wskazania, że Polska jednak nie pomaga uchodźcom (4), a jedzenie dostarcza im Białoruś (9). Do uchodźców próbują się dostać osoby chcące pomóc (1), wzywane są do nich karetki (2) i odbierane wnioski o ochronę międzynarodową (2). Inne osoby pomagają im w przekraczaniu granicy (2). Uchodźców kieruje się na przejścia graniczne (1) lub wywozi w głąb Polski i w dalsze części Unii Europejskiej (6). Chociaż wobec grupy pojawiają się w opisach głosy współczucia (4), to wskazano też, że ludzie obawiają się uchodźców, a niekiedy chcą ich cierpienia i śmierci.

Po 2 września, podobnie jak wcześniej, osoby uchodźcze są głównie ściągane i przywożone na granicę (19), gdzie są zatrzymywane przez Straż Graniczną (19), która udaremnia próby przekraczania granicy (17). Narracje wskazują, że Białoruś pomaga uchodźcom przedrzeć się do Polski (10), przerzuca ich (8), dostarcza na granicę (5), próbuje przepchnąć przez polską granicę (1) i zaopatruje w żywność i inne towary (7). Nowością w porównaniu z poprzednim okresem jest przekazywanie uchodźcom mundurów przez stronę białoruską (7). W dalszym ciągu wspomina się wykorzystywanie koczujących przez Łukaszenkę (5). Działania uchodźców są monitorowane przez służby (8), ale wzbudzają zainteresowanie także grup przestępczych (2).

Wobec uchodźców prowadzone są akcje ratunkowe (5), a czasem odnajdywane są ich zwłoki (5). Wskazuje się, że uchodźcy otrzymują pomoc od rodaków, przemytników, a także z Polski i Białorusi. Są hospitalizowani i otrzymują pomoc prawną. Polski Rząd twierdzi, że osoby te mają zapewnioną pomoc, żywność, odzież, opiekę medyczną i tymczasowe schronienie, a część z nich kierowana jest do strzeżonych ośrodków. Z drugiej strony pojawiają się jednak głosy, że uchodźcy są wyłapywani na granicy, przejmowani przez mundurowych i wywożeni do lasu lub placówek białoruskiej straży granicznej, a polska Straż Graniczna nie dopuszcza do nich innych osób.

W narracjach po 2 września, obejmujących działania podejmowane wobec badanego podmiotu, pojawiają się także informacje, że polski Rząd przekazał stanowisko w sprawie osób uchodźczych (2). Otrzymały one decyzję o opuszczeniu kraju (2), w związku z czym planowany jest ich powrót (6). Nie są jednak odsyłane na Białoruś (1), chociaż pojawiają się też wskazania, że władze Polski starają się o zezwolenia wjazdu na Białoruś dla nich. Prokuratura wszczyna wobec nich postępowania, a także próbuje się ustalić ich tożsamość i zbiera fakty oraz dowody.

6.2. Onet

Z portalu Onet przeanalizowanych zostało łącznie 91 artykułów, z czego 59 z nich stanowią artykuły opublikowane przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego, a 32 po jego wprowadzeniu. Obydwa te okresy różnią się pod względem liczby wystąpień danych źródeł wypowiedzi. Przed 2 września najczęściej występują oryginalne teksty dziennikarzy, którzy dodatkowo najczęściej cytują wypowiedzi posłów i posłanek lewicy, członków organizacji i fundacji, funkcjonariuszy Straży Granicznej oraz innych dziennikarzy. W drugim okresie sytuacja jest podobna, jednak pojawia się o wiele mniej oryginalnych tekstów dziennikarek i dziennikarzy, ale w porównaniu z okresem przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego wzrasta liczba cytowań funkcjonariuszy SG oraz członków fundacji i stowarzyszeń. W przypadku posłów lewicy odnotowano

spadek. Choć cytowania wypowiedzi przedstawicieli i przedstawicieli fundacji, organizacji i stowarzyszeń są tak liczne, to w tym przypadku pojawia się problem z ograniczonym przepływem i dostępem do informacji, więc pewne ich wypowiedzi były cytowane wielokrotnie, w różnych sytuacjach.

6.1.1. Określenia

Artykuły przed i po wprowadzeniu stanu wyjątkowego nakreślają czytelnikowi podobny obraz uchodźcy, ponieważ w tej kategorii przeważają przede wszystkim określenia narodowości czy ogólnego złego stanu zdrowia i wymaganej pomocy.

Przed 2 września grupa opisywana jest jako obywatele Afganistanu (20), Iraku (11) lub innych państw bliskiego wschodu, którzy znajdują się na granicy nielegalnie (15). Dodatkowo podkreślana jest obecność kobiet (10) i dzieci (10) oraz to, że są chorzy (5), potrzebujący pomocy (8) i azylu (5).

Po wprowadzeniu stanu wyjątkowego ponownie najczęściej występują określenia narodowości – obywatele Iraku (27), Syrii (11) i Afganistanu (8), a dodatkowo podkreślany jest ich inny kolor skóry (6). Podobnie jak w przypadku okresu przed stanem wyjątkowym występuje określenie „nielegalni”, ale nie jest już podkreślana obecność kobiet lub dzieci. Jednak ich stan nadal jest określany jako zły (4), są przestraszeni (8), zmęczeni (4), przemoknięci lub zmarznięci (4). Ponadto wspomniane są przypadki zakażenia COVID-19 (2).

6.1.2. Asocjacje

Asocjacji przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego jest kilka, jednak wspomniane są one raz lub dwa razy. Wśród nich można wyróżnić określenia takie jak reżim Łukaszenki, kryzys migracyjny, krytyczna sytuacja, dramatyczny los czy katastrofa humanitarna.

Po 2 września powiązania te pojawiają się częściej. Podmiot kojarzy się przede wszystkim ze stanem wyjątkowym, sytuacją na granicy, *push-back*’ami czy kryzysem migracyjnym.

6.2.3. Opozycje

W artykułach analizowanych dla dwóch wybranych okresów hasła z tej kategorii nie wystąpiły.

6.2.4. Ekwiwalenty

W analizowanych artykułach słowo „uchodźcy” zostało użyte 121 razy przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego i 57 po jego wprowadzeniu. Nie zostało ono jednak użyte w każdym z artykułów. W przypadku artykułów przed 2 września nie wystąpiło ono w 10 artykułach z 59, a po tej dacie – w 19 z 32, a więc różnica ta jest dość znacząca.

W poniższej tabeli zostały przedstawione słowa nazywające opisywaną grupę i liczba ich wystąpień.

Tabela 4. Wybrane ekwiwalenty.

	przed	po
Uchodźcy	121	57
Migranci	117	143
Imigranci	45	22
Cudzoziemcy	35	37

Źródło: badania własne.

Niestety, co do stosowania danych terminów zamiennie nie można jednoznacznie stwierdzić, kiedy ta zamiennosc występowała w przypadku artykułów, w których nie pojawia się słowo „uchodźca”. W przypadku okresu przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego opcja stosowania podanych wcześniej ekwiwalentów zamiennie pojawia się tak samo często jak ta, w przypadku której nie stosowano ich zamiennie – 22 razy. W okresie po wprowadzeniu stanu wyjątkowego sytuacja wygląda nieco inaczej, ponieważ tutaj różnica jest znacząca – zamiennie stosowano te słowa w przypadku 13 artykułów, a dla pięciu z nich nie zostały one użyte zamiennie.

Przed 2 września najczęściej pojawiały się słowa migranci (117), osoby (95), grupa (88), a rzadziej imigranci (45) czy cudzoziemcy (35). Dla drugiego badanego okresu najczęściej pojawiały się następujące terminy: migranci (143), osoby (38), cudzoziemcy (37) i imigranci (22), gdzie różnice w liczbach są znaczne.

6.2.5. Działania podmiotu

Działania podmiotu przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego skupione są wokół granicy. Podmiot przede wszystkim koczuje (87), znajduje się na granicy (21) i nielegalnie przekracza granicę (17) lub wyraża chęć jej przekroczenia (11). Według relacji osób przebywających na granicy, głównie funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Straży Granicznej, uchodźcy znajdują się po stronie białoruskiej (8) lub przebywają w lesie (6). Dodatkowo dziennikarki i dziennikarze oraz działaczki i działacze donoszą, że starają się oni o ochronę (18), czekają na pomoc (8), gdyż zmuszeni byli do ucieczki (8). W czasie przebywania na granicy przebywają w obozowiskach (7) i w związku z brakiem innego pożywienia zmuszeni są jeść rośliny (6) oraz pić wodę z jezior i rzek, często zanieczyszczoną (8). Pozostają również w kontakcie z fundacjami czy adwokatami, którzy pomagają im w ubieganiu się o ochronę międzynarodową.

W okresie po wprowadzeniu stanu wyjątkowego sytuacja podmiotu niewiele się zmienia, ponieważ dalej przekracza on nielegalnie granicę (36), koczuje w jej okolicach (17) i ukrywa się w lasach (10). Podmiot nadal wyraża chęć przedostania się do Polski (9) lub innych państw członkowskich UE (3). Pojawia się problem z jednoznacznym określeniem miejsca, w którym podmiot przebywa – z jednej strony pojawiają się doniesienia o jego obecności na terenie Polski (10), a z drugiej strony, według doniesień Straży Granicznej, znajduje się on po stronie białoruskiej (4), co jest argumentem w sporze o to, kto powinien udzielić pomocy. W tym okresie wspomniane zostają wszelkie problemy związane z ukrywaniem tożsamości, zgubionymi dokumentami, próbą potwierdzenia danych i tożsamości oraz domniemane powiązania z Państwem Islamskim. Podmiot, starając się o azyl, nadal pozostaje w kontakcie z fundacjami i prawnikami.

6.2.6. Działania wobec podmiotu

Przed 2 września działania wobec podmiotu to przede wszystkim działania funkcjonariuszy Straży Granicznej, która zatrzymuje (36), odmawia wpuszczenia na teren Polski (32) oraz odmawia dostarczenia pomocy (38). W kontraście pojawiają się działania fundacji i społeczności, które skupiają się na organizowaniu pomocy (31), pozostawianiu w kontakcie z aktywistami, adwokatami i wolontariuszami (16), zbieraniu niezbędnych rzeczy (8). Jednak działania te nie są w stanie zwalczyć wymierzonej w nich propagandy (3) i brutalnego traktowania (15). Nie otrzymują oni wymaganej pomocy medycznej (12), ich prawa nie są respektowane (16), a ponadto są ciągle pilnowani (6) i otoczeni przez Straż Graniczną (14) i wykorzystywani przez Łukaszenkę jako pionki w grze politycznej (13). Ich sytuację komplikuje fakt, że ich położenie ciągle się zmienia ze względu na przrzucanie i wypychanie na granicę (14) oraz celowe wysyłanie na granicę (13), choć w niektórych przypadkach umieszczani są oni w ośrodkach (16).

Po wprowadzeniu stanu wyjątkowego sytuacja uchodźców niewiele się zmienia, są wypychani na granicę (42), a Straż Graniczna zapobiega ich przedostaniu się do Polski (23) wyłapując ich i zatrzymując (17). Wolontariusze i aktywiści pozostają z nimi w kontakcie (12) lub próbują się z nimi kontaktować (6), są przekazywane im niezbędne rzeczy przez grupy pomocowe (10), wzywa się do nich pomoc (12), która później jest im udzielana przez służby lub działaczy (22). Dodatkowo mieszkańcy oferują pomoc uchodźcom

(9), martwią się o nich i troszczą (14), a grupy pomocowe dostarczają im koce, ciepłe ubrania, prowiant i napoje (13) i oferowana jest im pomoc w wypełnianiu dokumentów (18). Uchodźcy są wywożeni do lasu (11) i transportowani w nieznanym im miejscu (16), dochodzi do pobić, nadużyć i brutalnych zachowań ze strony funkcjonariuszy (20), którzy odmawiają przekazania pomocy dla nich i zabierają je (20).

6.3. Wirtualna Polska

Analizą objęto 43 artykuły, w tym 32 przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego i 11 po 2 września. W tych dwóch okresach autorki i autorzy powoływali się na różne źródła, w pierwszym jednymi z najczęściej cytowanych źródeł były różne wypowiedzi przedstawicieli i przedstawicielek fundacji oraz Straży Granicznej, rzadziej ale nadal wyróżniającą się grupą były cytaty polityków Prawa i Sprawiedliwości, zaś zdecydowanie najwięcej informacji było tekstem oryginalnym.

Po wprowadzeniu stanu wyjątkowego autorki i autorzy tylko w nielicznych przypadkach powoływali się na członków fundacji. Znacznie częściej cytowani byli reprezentanci Straży Granicznej, mieszkańcy przygranicznych miejscowości oraz inne media. Co ciekawe, stosunkowo często cytowana była prawdopodobnie jedna osoba, czyli sołtys lub sołtyska „z przygranicznej miejscowości w gminie Michałowo”. Różnice w źródłach, na których autorki i autorzy opierali swoje teksty, mogą wynikać z ograniczenia dostępu mediom oraz innym osobom postronnym do strefy granicznej, w związku z czym dziennikarki i dziennikarze zostali zmuszeni szukać innych źródeł, np. wśród osób mieszkających przy granicy.

Zaznaczyć trzeba, że ze względu na szczególnie małą liczbę artykułów w drugim okresie, niektóre często powtarzane hasła mogły zostać użyte tylko w obrębie jednego artykułu. Taka sytuacja ma miejsce np. w działaniach podmiotu. W tej kategorii wyróżniono 31 różnych haseł, występujących łącznie 60 razy. Najczęściej używanym było „kupuje namioty, palniki gazowe, ubrania rybackie”, które wystąpiło pięć razy, ale tylko w jednym artykule. Takie artefakty mogą pojawiać się szczególnie przy opisie działań podmiotu lub wobec podmiotu. Kategorie określeń i ekwiwalentów służą raczej do wielokrotnego, ogólnego wskazania, jaki jest badany podmiot i kim jest, zaś dwie następne kategorie mogą zawierać konkretne i wyjątkowe działania podmiotu, opisywane tylko w jednym artykule, ale wielokrotnie powtarzane. Dlatego przy analizie tych grup szczególną uwagę zwracano nie na liczbę wystąpień, a raczej na pewne wyróżniające się grupy haseł, które wskazywały na ogólną tendencję czy sposób działania.

6.3.1. Określenia

W obu badanych okresach opisywana jest narodowość grupy, są to jednak znacząco różne opisy, w artykułach przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego autorki i autorzy wspominają dziesięć krajów pochodzenia (w sumie 66 wystąpień), z czego najczęstsze to Afganistan (31) oraz Irak (18). W artykułach po 2 września pojawia się jedynie pięć krajów (11 wystąpień), najczęstszym jest Kongo (5), które razem z Rwandą (1) i Turcją (1) nie były wzmiankowane przed tą datą.

W okresie przed 2 września liczne określenia wskazują na płeć członków grupy, prawie równie często uchodźcy są kobietami, dziećmi i mężczyznami, w drugim okresie są tylko dwie wzmianki o kobietach. Warto zwrócić uwagę, że przed 2 września przedstawiciele fundacji mówili wyłącznie o kobietach i dzieciach, zaś Straży Granicznej twierdzili, że „nie ma wśród nich [podmiotu] dzieci” (3).

Kolejną wyróżniającą się grupą są opisy złego stanu zdrowia uchodźców oraz brak dostępu do wody i jedzenia. W pierwszym okresie określenia z tej kategorii są używane najliczniej i najczęściej spośród wszystkich. Połowa z nich to wypowiedzi przedstawicieli i przedstawicielek różnych fundacji (głównie Fundacja Ocalenie), zaś rzeczniczka SG tylko raz wypowiedziała się na ten temat, twierdząc, że „nie są chorzy”. Uchodźcy są przedstawiani jako „chorzy lub w złym stanie zdrowia” (24), w „krytycznym stanie” (8), „nie mają[cy] wody i picia” (14) oraz „wymagają[cy] pomocy lekarskiej” (8).

W artykułach po 2 września także występują takie określenia jak „umierają z wychłodzenia lub wyczerpania” (4) czy „chorzy” (2). Jednak z podobną częstotliwością badana grupa opisywana jest jako „nie-

legalna” (6) i stwarzająca zagrożenie. Wskazuje to na pewną zmianę narracji w negatywnym kierunku. O ile słowo „nielegalni” jest jednym z najczęściej używanych w obu przedziałach czasowych, to jednak w pierwszym badanym okresie jest jedynym negatywnym słowem, które było używane do opisu badanej grupy.

6.3.2. Asocjacje

W tej kategorii wyraźnie widać zmianę nastawienia do uchodźców. O ile w pierwszym okresie podmiot jest łączony z „kryzysem na granicy”, „kryzysem migracyjnym” oraz prowokacjami prezydenta Białorusi, o tyle po 2 września był już kojarzony głównie z terroryzmem czy formacjami zbrojnymi. Zaznaczyć trzeba, że w artykułach po wprowadzeniu stanu wyjątkowego wszystkie asocjacje, z wyłączeniem jednej wzmianki, są cytataми polityków Prawa i Sprawiedliwości oraz członków rządu.

6.3.3. Opozycje

W analizowanych okresach nie znaleziono żadnych opozycji.

6.3.4. Ekwiwalenty

Słowo „uchodźcy” w artykułach przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego zostało użyte 127 razy i 14 po w tym okresie. Zaznaczyć trzeba, że nie było używane w każdym artykule. W pierwszym badanym okresie w 5 z 32 artykułów nie występuje określenie „uchodźca”, zaś w artykułach opublikowanych po 2 września – w 7 z 11 tekstów. Odnosząc się do pierwszego i drugiego pytania badawczego, należy zauważyć, że w artykułach licznie stosowano inne ekwiwalenty, a ich stosowanie uległo dużej zmianie.

Tabela 5. Wybrane ekwiwalenty.

	przed	po
Uchodźcy	126	14
Cudzoziemcy	49	8
Migranci	36	58
Imigranci	34	11

Źródło: badania własne.

W pierwszym badanym okresie słowo „uchodźca” było używane częściej niż suma trzech pozostałych ekwiwalentów. Tylko w nielicznych artykułach używano wymiennie różnych określeń, nawet jeśli nie pojawiało się w nich słowo „uchodźcy”.

W okresie po wprowadzeniu stanu wyjątkowego najczęściej stosownym określeniem było „migranci”. Pojęcie to znacznie przeważa nad pozostałymi. Przyczyną większej rozbieżności w liczbie używania różnych ekwiwalentów jest fakt, że były one stosowane zamiennie w obrębie jednego artykułu prawie wyłącznie wtedy, kiedy pojawiało się także słowo „uchodźca”, które, jak wskazywano wyżej, pojawiło się w 4 z 11 artykułów. W większości artykułów, w których używane było określenie „migranci”, nie występowały inne ekwiwalenty.

Oprócz haseł wymienionych w tabeli, przed 2 września w pojedynczych przypadkach użyte były słowa „emigranci” (2) i „obcokrajowcy” (2), zaś po wprowadzeniu stanu wyjątkowego raz zostało użyte określenie „turysta Łukaszenki”.

W obu okresach używane były także inne ekwiwalenty służące raczej do ogólnego wskazania podmiotu, na temat którego wypowiada się nadawca, niż przypisania go do konkretnej grupy osób, takie jak „grupa” (39 w pierwszym okresie i 8 w drugim okresie) oraz „osoby” (23 w pierwszym okresie i 4 w drugim okresie).

6.3.5. Działania podmiotu

Przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego najczęściej opisywanymi działaniami uchodźców było przebywanie na granicy, „koczowanie”, „nielegalne przekraczanie granicy” oraz „chęć ubiegania się o ochronę międzynarodową”, zaś po nim podmiot najczęściej „kupował namioty, palniki gazowe, ubrania rybackie” (5 wystąpień na 56 wszystkich); jak wskazano we wstępie, ten zwrot jest artefaktem, gdyż pojawił się tylko w jednym artykule. Poza tym najczęstsze opisy dotyczyły przekraczania granicy oraz „nielegalnego przekraczania granicy”.

Pierwszą wyróżniającą się grupą działań podmiotu są opisy określające miejsca, w których znajdują się uchodźcy. Dotyczy to jednak wyłącznie pierwszego okresu badania, po 2 września takie informacje się nie pojawiają. Zdecydowanie najczęściej (47 wystąpień) używane były określenia wskazujące, że uchodźcy nie są ani w Polsce, ani w Białorusi, przebywają „na granicy”, „strefie przygranicznej”, „na ziemi niczyjej” czy „w pobliżu Usnarza Górnego”. Te określenia są jednocześnie najczęstszymi wśród wszystkich działań podmiotu. Znacznie rzadziej podmiot jest „po stronie białoruskiej” (17) lub po stronie polskiej (10).

Następnymi wyróżniającymi się działaniami podmiotu są te związane z przekraczaniem granicy. W pierwszym badanym okresie podmiot najczęściej „nielegalnie przekraczał granicę”: 21 wystąpień wobec 8 wzmianek o przekraczaniu granicy bez przymiotnika „nielegalnie”. Autorki i autorzy artykułów często wskazywali, że uchodźcy utknęli między Polską a Białorusią i „nie mogą się cofnąć ani przekroczyć granicy” (11), przy czym Straż Graniczna ani razu nie wypowiedziała się na ten temat.

W artykułach po 2 września także pojawia się określenie „nielegalnie przekraczają granicę”, jednak większość opisów skupia się na sposobie przekraczania granicy: „znaleźli sposób na płot Błaszczaka” (4), „ukrywają się w lesie” (3) czy „przechodzą przez słabo pilnowane miejsce” (2). Uchodźcy także po prostu „przechodzą przez granicę” (3) lub „przedostają się w głąb kraju” (2).

W pierwszym okresie uchodźcy, głównie przez przedstawicieli i przedstawicielki fundacji, przekazywali informacje o „złym stanie zdrowia” czy prosili o pomoc, zaś członkowie i członkinie fundacji dodawali, że uchodźcy nie mają jedzenia ani wody lub „piją brudną wodę ze strumyka”. Po 2 września takie informacje pojawiały się nielicznie.

Celami i motywacjami uchodźców, które były opisywane tylko w artykułach przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego, była chęć ubiegania się o ochronę międzynarodową i dostania się do Unii Europejskiej oraz ucieczka przed zagrożeniem.

6.3.6. Działania wobec podmiotu

W pierwszym badanym okresie zdecydowanie najczęściej podejmowanym działaniem jest „zatrzymywanie” (33) uchodźców przez straż graniczną, „umieszczanie w strzeżonych ośrodkach” (20) oraz niewpuszczanie lub uniemożliwianie przejścia przez granicę na teren Polski (18) czy zapobieganie próbom przekraczania granicy (4). Uchodźcy, zdaniem przedstawicieli i przedstawicielek fundacji, są wywożeni przez Straż Graniczną (8). Ponadto są „kontrolowani” (7), „przetrzymywani na pasie na granicznym” (5), „uwięzieni” (3) i „otoczeni” (3) przez polskie i białoruskie służby. Strona białoruska „wypycha”, „przepycha” uchodźców na granicę (7) lub są oni „puszczani przez Łukaszenkę” (2). Są zachęceni i otrzymują pomoc w przekroczeniu granicy (3) lub „nielegalnym” przekraczaniu granicy (3). Jeżeli uchodźcy przejdą na stronę polską, są „cofani na Białoruś” (1), a straż graniczna stosuje „push-back” (4) lub „porzuca ich w lesie” (2).

Działania wobec podmiotu odmiennie rysują się w artykułach po 2 września. Uchodźcy najczęściej są „zatrzymywani” (7) lub „wyrzucani”, „doprowadzani”, „odstawiani”, „wypychani”, „cofani”, „wywożeni”

(8) na stronę białoruską przez Straż Graniczną. Ponadto Staż Graniczna „udaremnia próby nielegalnego przekraczania granicy” (1) czy „przewozi ich” (1). Zaś „Białorusini wypychają ich do Polski” (1).

W artykułach przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego organizacje społeczne chcą lub udzielają im pomocy humanitarnej (19), jednocześnie zwracając uwagę, że ani Straż Graniczna, ani Rząd, ani też Białoruś takiej pomocy im nie udziela oraz nie pozwala udzielić (19). Jednocześnie zwraca się uwagę, że Polska „powinna udzielić im pomocy na mocy decyzji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka” (3), o pomoc apeluje także RPO (2). Przedstawiciele i przedstawicielki Straży Granicznej twierdzą, że udzielają im pomocy (3), a strona białoruska dostarcza regularnie jedzenie i wodę (7). Rząd powtarza, że wysłał pomoc humanitarną (7), ale została ona zatrzymana na przejściu granicznym przez stronę białoruską (7), bo, jak twierdzi, nie może im udzielić pomocy bezpośrednio na granicy (1), gdyż, jak wskazywano wyżej, jego zdaniem uchodźcy nie są w Polsce, związku z tym wymagana jest zgoda Białorusi na udzielenie im pomocy humanitarnej.

W drugim badanym okresie pomocy uchodźcom najczęściej udzielała strona białoruska (7) (głównie cytaty za białoruskim Państwowym Komitetem Granicznym). Polska Straż Graniczna dostarcza im jedzenie i wodę oraz udziela pomocy medycznej (7). Z drugiej strony uchodźcy są bici przez Polaków (1) i Białorusinów (1) czy „straszeni bronią palną” (1).

W pierwszym okresie członkowie i członkinie fundacji próbują kontaktować się z uchodźcami przez megafon (7), jednak Straż Graniczna i inne służby notorycznie utrudniają ten kontakt poprzez zagłuszenie, zasłanianie czy niedopuszczanie pełnomocników do uchodźców (15). W odpowiedzi SG dementuje te zarzuty (1).

Podobna sytuacja ma miejsce w kwestii przyjmowania wniosków o ochronę międzynarodową. RPO i fundacje twierdzą, że wnioski są składane, ale nie przyjmowane (7), zaś Straż Graniczna twierdzi, że nie ma takiego obowiązku (1), prawdopodobnie dlatego, że uchodźcy nie znajdują się na terenie Polski. Wskazuje się także, że wnioski są przyjmowane (1).

7. Wnioski końcowe

Narracja prowadzona przed wprowadzeniem stanu wyjątkowego na wszystkich analizowanych portalach ma bardziej obrazowy charakter. Związane jest to z dostępnością strefy przygranicznej dla dziennikarzy i dziennikarek oraz przedstawicieli i przedstawicielek fundacji. W tym okresie możliwe było prowadzenie relacji na bieżąco, co widoczne było w sposobie opisywania sytuacji – wskazywano na bardziej konkretne działania, możliwe było także uzyskanie dokładniejszych informacji dotyczących np. stanu zdrowia.

Narracja drugiego okresu objętego analizą jest prowadzona w sposób bardziej oficjalny, co wynika z ograniczenia dostępności. W tym czasie w cytowanych źródłach częściej niż wcześniej pojawiają się wypowiedzi przedstawicieli i przedstawicielek Straży Granicznej i rządu. Po 2 września na wszystkich portalach znacząco zmniejszył się udział cytowań przedstawicieli i przedstawicielek fundacji, lewicy i Koalicji Obywatelskiej, a to właśnie te osoby odpowiedzialne były za bardziej „emocjonalne” wypowiedzi, wskazujące na cierpienie i dramatyczną sytuację osób na granicy. Z drugiej strony w tym czasie uchodźca stawiany jest w bardziej negatywnym świetle i przedstawiany jako zagrożenie.

Odpowiadając na dwa pierwsze pytania badawcze (czy definicje medialne pojęcia „uchodźca” różnią się od definicji normatywnych oraz czy media stosują rozróżnienie między pojęciami „uchodźca”, „imigrant”, „cudzoziemiec”), należy zauważyć, że w artykułach pojawiają się w analizowanej płaszczyźnie sprzeczne informacje, nawet w ramach wypowiedzi pochodzących z tego samego źródła. Trudno zatem stworzyć jednolitą „medialną” definicję pojęcia „uchodźca”. Można jednak stwierdzić, że pojęcie to bywa używane wymiennie z innymi, takimi jak „migrant”, „imigrant” czy „cudzoziemiec”, mimo że – jak sygnalizowano – pojęcia te mają odmienne definicje normatywne. Liczne wystąpienia poszczególnych ekwiwalentów (zwłaszcza słowa „migrant”) zestawione z liczbą wystąpień słowa „uchodźca”, które w niektórych artykułach nie pojawia się

wcale, nasuwa jednak kolejne pytanie, czy na podstawie analizowanych artykułów można w ogóle mówić o „uchodźcy” (jako takim).

Odnośząc się do pytania dotyczącego możliwego sposobu postrzegania uchodźcy przez społeczeństwo, trzeba zauważyć, że w zależności od cytowanego źródła opis ten może się różnić. Z jednej strony przedstawiciele i przedstawicielki różnorodnych fundacji, partii politycznych takich jak Lewicy oraz Koalicji Obywatelskiej zwracali uwagę na to, że uchodźca to osoba, która jest chora, cierpiąca i potrzebuje pomocy. Z drugiej jednak strony, zwłaszcza po wprowadzeniu stanu wyjątkowego, w analizowanym materiale pojawiły się rządowe doniesienia o stwarzanym przez uchodźców zagrożeniu, nieodpowiedzialnych zachowaniach czy powiązaniach terrorystycznych. Ten ostatni zabieg wydaje się być przykładem jednej z technik neutralizacji G. Sykesa i D. Matzy – zaprzeczenia ofiary¹⁰⁶. Ukazywanie niebezpiecznych powiązań uchodźców może wywoływać w odbiorcy silne emocje, takie jak strach, i powodować odbieranie tej grupy jako zagrożenia¹⁰⁷. Jednocześnie częste nazywanie uchodźców migrantami niejako odbiera im należne ze statusu uchodźcy uprawnienia. O ile uchodźca jest ofiarą niezależną od niego okoliczności, to migrant ponosi konsekwencje swojej decyzji o opuszczeniu rodzinnego kraju. Wszystko to powoduje, że osoby z tej grupy nie są widziane jako ofiary, a co za tym idzie, nie trzeba im pomagać. Wiąże się z tym także technika zaprzeczenia odpowiedzialności¹⁰⁸, dostrzegana na przykładzie opisu miejsca przebywania uchodźców. Wskazywanie, że są oni na Białorusi lub ogólnie „przy granicy”, a nie w Polsce, pozornie zwalnia stronę polską od udzielania im pomocy, gdyż zając się tym powinno państwo, na terytorium którego osoby te przebywają. Zastosowanie tych technik może nie tylko usprawiedliwiać działania (a także ich brak) ze strony państwa, ale też prowadzić do kształtowania w społeczeństwie nieprawidłowego obrazu problemu uchodźstwa¹⁰⁹. Wydaje się jednak, że na opisany problem należy w tej konkretnej sytuacji spojrzeć szerzej. Techniki neutralizacji w klasycznej postaci służą bowiem zredukowaniu własnego dysonansu poznawczego. Tymczasem w analizowanym przypadku stosowane przez polityków odwołanie do lęków społecznych i dehumanizowanie grupy „obcych” może służyć zniwelowaniu dyskomfortu psychicznego nie tyle własnego (polityków), ile tej części społeczeństwa, która nie jest przychylnie nastawiona do uchodźców. Przekaz tego rodzaju uwalnia od poczucia winy w związku z zaistniałą sytuacją. Trzeba jednak zaznaczyć, że ta narracja dotyczy tylko części społeczeństwa.

Z kolei działania organów państwowych (zarówno białoruskich, jak i polskich) opisywane są w sposób podkreślający ich stanowczość, a nawet akcentujący element przemocy – aktywności podejmowane wobec podmiotu to: wypychanie, odpychanie, wyrzucanie, przerzucanie, zawracanie, zamykanie, odmawianie opieki lekarskiej czy żywności. Informacje takie przeważają nad doniesieniami o pomocy, jakiej funkcjonariusze udzielają osobom na granicy. Natomiast opisywane są rozliczne działania podejmowane przez organizacje społeczne, poszczególnych polityków i obywateli – to oni udzielają pomocy, próbują dostarczyć osobom „uwięzionym” na granicy żywność i leki, a ich działania są utrudniane przez Straż Graniczną.

Kolejne pytanie badawcze brzmiało: czy sposób prezentowania przez media sytuacji na granicy polsko-białoruskiej może przyczynić się do wzrostu nieprzychylnych postaw wobec uchodźców?. Można, jak się wydaje, przyjąć, że przekazywany przez media częściowo negatywny obraz może skutkować kreowaniem wrogiego nastawienia wobec omawianej grupy. Zdają się to potwierdzać wyniki przeprowadzonego przez Ipsos sondażu dotyczącego traktowania osób podejmujących próbę przekroczenia granicy polsko-białoruskiej. 52% respondentów było bowiem przeciwnych wpuszczaniu tych osób do Polski¹¹⁰. Wyniki sondażu

106 G.M. Sykes, D. Matza, *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*, „American Sociological Review” 1957, t. 22, nr 6, s. 668, <https://doi.org/10.2307/2089195>.

107 W. Klaus, „Obcy” w społeczeństwie – kreowanie inności i wykorzystywanie wizerunku Obcego, [w:] K. Buczkowski, W. Klaus, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst (red.), *Zmiana i kontrola. Społeczeństwo wobec przestępczości*, Scholar Warszawa 2017, s. 72.

108 G.M. Sykes, D. Matza, *Techniques of Neutralization...*, op.cit., s. 667.

109 Warto także zaznaczyć, że tworzenie dyskursu jest elementem władzy, z którym mogą wiązać się zmiany prawa – zob. W. Klaus, „Obcy” w społeczeństwie..., op.cit., s. 73.

110 Dane przywołane z sondażu IPSOS, za: P. Pacewicz, *52 proc. za wypychaniem uchodźców. Mężczyźni na zimno, kobiety ze współczuciem*, https://oko.press/52-proc-za-wypychaniem-uchodzcow-mezczyzni-na-zimno-kobiety-ze-wspolczuciem/?fbclid=IwAR3n4Tu_mAyo-hvxySdBMMjIDXzZ3yu-yXvrXOOQBq9GT9GH4q_BrQNEcOA [dostęp: 22.03.2022].

należy jednak interpretować z ostrożnością. Trudno bowiem pominąć podejmowane przez społeczeństwo w związku z sytuacją na granicy polsko-białoruskiej działania, które miały charakter silnie pozytywny. Szczególną uwagę zwracają w tym kontekście liczne protesty przeciw działaniom rządu, zbiórki darów i funduszy, aktywna pomoc rodzinom, które trafiły do Polski, organizowanie inicjatyw i wydarzeń online oraz lobbowanie na rzecz osób na granicy w Sejmie i Senacie. Relacje z tych działań są w prasie silnie obecne. Z kolei postawy negatywne widoczne były np. w wypowiedziach na forach internetowych, które jednak spotykały się ze sprzeciwem innych komentujących.

Ostatnie postawione pytanie dotyczyło realizacji przez media funkcji informacyjnej. Jak już wcześniej wspomniano, wprowadzenie stanu wyjątkowego wpłynęło na sposób pozyskiwania informacji – nie mogąc bowiem relacjonować „z miejsca wydarzeń”, media cytowały wypowiedzi innych osób, w szczególności członków Rządu i Straży Granicznej. Z racji na wprowadzone ograniczenia – w artykułach objętych analizą powoływano się częściej na inne media czy posty opublikowane w mediach społecznościowych (głównie Twitter). Na portalu WP i Onet po 2 września widoczny stał się też wzrost cytowań wypowiedzi mieszkańców przygranicznych gmin. Podyktowane ograniczeniami wynikającymi ze stanu wyjątkowego sposoby pozyskiwania informacji stawiają więc pod znakiem zapytania wiarygodność tych przekazów. Konstatacja ta wydaje się istotna, zwłaszcza w kontekście innych, zarejestrowanych w okresie stanu wyjątkowego zmian cechujących przekaz, w tym częściej występującej po 2 września negatywnej „odslony” obecności uchodźców na granicy polsko-białoruskiej.

Bibliografia

- Adamczyk W., *Media masowe w procesie budowania demokracji w Polsce (1989–1995)*, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 1999.
- Bartmiński J. (red.), *Współczesny język polski*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Buczkowski K., Klaus W., Wiktorska P., Woźniakowska-Fajst D. (red.), *Zmiana i kontrola. Społeczeństwo wobec przestępczości*, Scholar Warszawa 2017.
- Chlebny J. (red.), *Prawo o cudzoziemcach. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2020, Legalis.
- Cohen S., *Folk Devils and Moral Panics*, MacGibbon & Kee, London 1972.
- Fatyga B., Dudkiewicz M., Kietlińska B. (red.), *Praktyki Badawcze*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW, Warszawa 2015.
- Głowiński M. (red.), *Język i społeczeństwo*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1980.
- Goode E., Ben-Yehuda N., *Moral Panics: the Social Construction of Deviance*, Wiley-Blackwell, New York 2009.
- Hadzińska-Wyrobek A., *Uchodźcy – azył polityczny i status uchodźcy w Polsce po 1945 roku*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa, Poznań 2015.
- Iwanicka A., Walter N., *Radio w sieci – kontra czy wzmocnienie tradycyjnego radia?*, „Neodidagmata” Poznań 2005, nr 27/28, s. 107-117.
- Jakubowski A., Bronisz U., *Granica Unii Europejskiej jako czynnik (dez)aktywizujący rozwój i konkurencyjność obszarów przygranicznych*, [w:] A. Grynia (red.), *Wybrane aspekty rozwoju i konkurencyjności nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej*, Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie, Uniwersytet w Białymstoku, Wilno 2015, s. 627-639 <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/11150> [dostęp: 19.11.2021].
- Informacja statystyczna za 2019 r.*, Straż Graniczna, Warszawa 2020, <https://strazgraniczna.pl/download/1/24870/Informacja%20statystyczna%2020r.pdf> [dostęp: 24.06.2022].
- Informacja statystyczna za 2020 r.*, Straż Graniczna, Warszawa 2021, <https://strazgraniczna.pl/download/1/24870/Informacja%20statystyczna%2020r.pdf> [dostęp: 24.06.2022].
- Informacja statystyczna za 2021 r.*, Straż Graniczna, Warszawa 2022, <https://strazgraniczna.pl/download/1/27269/Informacja%20statystyczna%2021r.pdf> [dostęp: 24.06.2022].

- Juza M., *Internet jako nowe medium masowe: szanse, zagrożenia, perspektywy*, „Studia Medioznawcze” 2007, nr 2 (29), s. 62-90, <https://core.ac.uk/download/pdf/286319026.pdf> [dostęp: 24.06.2022].
- Kampka A., *Retoryka wizualna. Perspektywy i pytania*, „Forum Artis Rethoricae” 2011, nr 1, s. 7-23, https://retoryka.edu.pl/wp-content/uploads/2018/05/far_nr1_art1.pdf [dostęp: 24.06.2022].
- Kicior B., *Po co nam media – po co my mediom? Funkcje i oddziaływanie mediów masowych w społeczeństwie*, „Social Contexts”, 2018, t. 6, nr 1, <http://kontekstyspoleczne.umcs.lublin.pl/wp-content/uploads/2018/12/Kicior-6-1-2018.pdf>.
- Kłosiński M., *Semantyczna analiza pojęć „bezrobocie” i „bezrobotny” („bezrobotni”) w wypowiedziach prasowych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, t. 38, nr 3, s. 151-162.
- Kozłowska A., *Oddziaływanie mass mediów*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006, http://otworzksiazke.pl/ksiazka/oddziaływanie_mass_mediow/ [dostęp: 01.12.2021].
- Kubiak K. (red.), *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych niepewności*, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa 2012.
- Uchodźca [ciekawostki], [w:] Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/ciekawostki/haslo/uchodzca;5756878.html> [dostęp: 12.11.2021].
- Machińska H., *Wizytacje przedstawicieli RPO w jednostkach Straży Granicznej w rejonie objętym stanem wyjątkowym*, 2021, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/RPO-wizytacje-straz-graniczna-stan-wyjatkowy> [dostęp: 25.11.2021].
- McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Michalczyk S., *Teoria komunikowania masowego. Skrypt dla studentów dziennikarstwa i komunikacji społecznej*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2019.
- Młynarska-Sobaczewska A., *Wolność wirtualnej wypowiedzi*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2, s. 48-60.
- Mrozowski M., *Przenikanie mediów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2020.
- Pacek J., *Pole semantyczne terminu „książka elektroniczna”*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej – Studia Informacyjne” 2016, t. 54, nr 1, s. 95-107, <https://www.doi.org/10.36702/zin.290>.
- 25 sierpnia 1991 roku ogłoszono niepodległość Republiki Białoruś*, <https://www.radio.bialystok.pl/pogon/index/id/102514> [dostęp: 19.11.2022].
- Régine R., *Badanie pól semantycznych: doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud*, [w:] M. Głowiński (red.), *Język i społeczeństwo*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1980.
- Siwicki M., *Prasa internetowa a obowiązek rejestracji prasy*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 1 s. 61-73.
- Starzewski Ł., *Pomoc materialna RPO dla cudzoziemców i organizacji pomocowych działających przy granicy polsko-białoruskiej*, 2021, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/pomoc-materialna-rpo-dla-cudzoziemcow-i-organizacji-pomocowych-dzialajacych-przy-granicy> [dostęp: 23.11.2021].
- Starzewski Ł., *Ustawa o budowie muru na granicy częściowo niekonstytucyjna. Uwagi RPO dla Senatu*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-granica-budowa-muru-senat> [dostęp: 23.11.2021].
- Sykes G.M., Matza, D., *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*, „American Sociological Review” 1957, t. 22, nr 6, s. 664-670, <https://doi.org/10.2307/2089195>.
- Szwed R., *Funkcje mediów w demokracjach*, „Rocznik Nauk Społecznych” 2020, t. 12, nr 4, s. 5-25, <https://doi.org/10.18290/rns20484-1>.
- Tokarski R., *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021, LEX.
- Uniwersalny Słownik Języka Polskiego*, Reader's Digest, Warszawa 2007.
- Warmińska K., Urbaniak A., *Czym jest Kraków? Analiza pola semantycznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2017, nr 3(963), <https://doi.org/10.15678/ZNUEK.2017.0963.0306>.
- Waściński K., *Granice RP*, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/granice-rp/1910,Granice-RP.html> [dostęp: 24.03.2022].
- Wierzbiński B., *Uchodźcy w prawie międzynarodowym*, PWN, Warszawa 1993.

Zaremba M. (red.), *Prawo prasowe. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, LEX.

Zasady i tryby ustalania statusu uchodźcy. Zgodnie z Konwencją dotyczącą statusu uchodźcy z 1951 r. wraz z Protokołem dodatkowym do niej z 1967. Podręcznik, Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców, Warszawa 2007.

Ząbek M. (red.), *Obywatelstwo na progu XXI wieku. Konteksty prawne i kulturowe na progu XXI wieku*, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego, Biuro Krajowe UNCHR w Polsce, Międzynarodowe Centrum Dialogu Międzykulturowego i Międzyreligijnego UKSW, Warszawa 2013.

Akty prawne:

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r., <https://www.gov.pl/attachment/af132db5-7064-4b9a-815e-1e30697d0868> [dostęp: 24.03.2022].

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r., tj. Dz.U. 1993, poz. 284 ze zm.

Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., tj. Dz.U. 1991, poz. 515.

Protokół dotyczący statusu uchodźców, sporządzony w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r., tj. Dz.U. 1991, poz. 517.

Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe, tj. Dz.U. 2018, poz. 1914.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, Nr 78 poz. 483 ze zm.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, (tekst skonsolidowany), Dz. Urz. UE C 326 z 26.12.2012 r., s. 391.C326/391.

Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, tj. Dz.U. 2021, poz. 1108.

Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 326 z 18.10.2012 r., s. 13.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz. Urz. UE C 326 z 18.10.2012 r., s. 47.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej (Dz. U. UE. L180 z 2013 r., s. 60).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, Dz. Urz. UE L 180 z 29.06.2013 r., s. 31.

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, tj. Dz.U. 2021, poz. 2354.

Orzecznictwo:

Postanowienie WSA w Warszawie z 30 października 2008 r., II SA/Wa 1885/2007, LEX 521930.

Wyrok WSA w Łodzi z 12 lipca 2012 r., I SA/Łd 646/12, LEX 1266471.

Wyroki SN z 24 czerwca 2014 r., I CSK 532/13, OSNC 2015, poz. 61.

Wyrok SN z 28 października 2016 r., I CSK 695/15, OSNC 2017, poz. 73.

Wyrok TSUE z 14 maja 2019 r., C-391/16 M, C-77/17, C-78/17 ECLI:EU:C:2019:403.

Wyrok ETPC z 23 lipca 2020 r. w sprawie *M.K. i in. p-ko*, 40503/17, 42902/17, 43643/17, HUDOC.

Wyrok ETPC z 8 lipca 2021 r. w sprawie *D.A. i in. p-ko Polsce*, 51246/17, HUDOC.

Netografia:

- „Cudzoziemiec” [hasło], <https://dobryslownik.pl/slowo/cudzoziemiec/6977/> [dostęp: 12.12.2021].
- „Cudzoziemiec” [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/cudzoziemiec;2449693> [dostęp: 12.11.2021].
- „Migrant” [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/migrant;5451486.html> [dostęp: 22.11.2021].
- „Środki masowego przekazu” [hasło], [w:] *Encyklopedia PWN*, encyklopedia.pwn.pl. [dostęp: 2.12.2021].
- „Uchodźca” [hasło], [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/uchodzca;5510203.html> [dostęp: 12.11.2021].
- [Statystyki: Polska, 2020], <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/typDokumentu/2/rok/2020/> [dostęp: 26.03.2022].
- [Statystyki: Polska, 2020–2021], <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/typDokumentu/2/rok/2020/rok2/2021/> [dostęp: 26.03.2022].
- [Statystyki: Polska, 2021], <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/tabele/typDokumentu/2/rok/2021/> [dostęp: 26.03.2022].
- [Europa – mapy Google], <https://www.google.com/maps/place/Europa/@52.6309171,24.7178982,6z/data=!4m5!3m4!1s0x46ed8886cfadda85:0x72ef99e6b3fcf079!8m2!3d54.5259614!4d15.2551187?hl=pl> [dostęp: 26.11.2021].
- Jak jest oznakowany przebieg granicy polsko-białoruskiej?*, https://www.czeremcha.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2077:jak-jest-oznakowany-przebieg-granicy-polsko-bialoruskiej&catid=127&Itemid=940 [dostęp: 19.11.2021].
- Kodeks Etyki Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, <https://sdp.pl/kodeks-etyki-sdp/> [dostęp: 2.12.2021].
- Najbardziej opiniotwórcze media w Polsce 01–30.09.2021*, 2021, <https://www.imm.com.pl/najbardziej-opiniotworcze-media-w-polsce-2020-raport-roczny/> [dostęp: 25.03.2022].
- Najbardziej opiniotwórcze media w Polsce 01.01–31.12.2020*, <https://www.imm.com.pl/najbardziej-opiniotworcze-media-w-polsce-2020-raport-roczny/> [dostęp: 25.03.2022].
- Pacewicz P., *52 proc. za wypychaniem uchodźców. Mężczyźni na zimno, kobiety ze współczuciem* https://oko.press/52-proc-za-wypychaniem-uchodzcow-mezczyzni-na-zimno-kobiety-ze-wspolczuciem/?fbclid=IwAR3n4Tu_mAyo-hvxySdBMMjiDXzZ3yu-yXvrXOOQBq9GT9GH4q_BrQNEcOA [dostęp: 22.03.2022].
- Drogowe przejścia graniczne*, <https://granica.gov.pl/przejscia.php?v=pl> [dostęp: 11.11.2021].
- Okrasa M., *RPO: nieprzyjmowanie wniosków o ochronę międzynarodową w strefie przygranicznej to naruszenie prawa. Odpowiedź MSWiA*, 2021, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-nieprzyjmowanie-wnioskow-o-ochrone-miedzynarodowa-w-strefie-prygranicznej-naruszenie> [dostęp: 25.11.2021].
- Okrasa M., *Zmiany w rozporządzeniu w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego są sprzeczne z Konwencją Geneeską i Konstytucją RP. Wystąpienie generalne RPO do MSWiA*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/zmiany-w-rozporzadzeniu-w-sprawie-czasowego-zawieszenia-lub-ograniczenia-ruchu-granicznego> [dostęp: 23.11.2021].
- Prognoza czasów oczekiwania*, https://granica.gov.pl/prognozy.php?hdata=1636675871&chzmiana=5&v=pl&k=w&p=b&c=t&s_przejscie=Kuznica&s_typ=1 [dostęp: 12.11.2021].
- Statystyki migracyjne – Cudzoziemcy w Polsce*, <https://udsc.prowly.com/125414-cudzoziemcy-w-polsce-po-2020-r> [dostęp: 24.11.2021].
- Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens*, <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczymy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens-html.html> [dostęp: 22.11.2021].
- Wiarygodność mediów*, Komunikat z badań CBOS 2019, nr 70, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_070_19.PDF [dostęp: 24.06.2022].